

Θεωρητικά περάσματα από τα κινήματα για το «Δικαίωμα στην Πόλη» στα κινήματα κατάληψης του «Κοινού Χώρου»: παγκόσμια παραδείγματα και η περίπτωση της Ελλάδας την εποχή της κρίσης

Χαράλαμπος Τσαβδάρου

Διδάκτωρ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΑΠΘ,

e-mail: tsavdaroglou.ch@gmail.com

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια στο περιβάλλον της κρίσης αναδύθηκαν πλήθος κοινωνικών κινημάτων πόλης που αμφισβήτησαν την κυριαρχία με διαφοροποιημένους τρόπους από ό,τι παλαιότερα κοινωνικά κινήματα. Στόχος αυτής της παρουσίασης είναι η σύγκριση των θεωρητικών αναφορών των σημερινών κινημάτων με τα προηγούμενα

όπως διαγράφονται μέσα από το πέρασμα από το «Δικαίωμα στην Πόλη» στην κατάληψη του «Κοινού Χώρου». Αρχικά εξετάζονται μέσα από παγκόσμια παραδείγματα τα χαρακτηριστικά, οι αδυναμίες και τα όρια των κοινωνικών κινήματων για το Δικαίωμα στην Πόλη, καθώς και το ίδιο το έργο του Λεφέβρ και στη συνέχεια παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο του Κοινού Χώρου και πως αρθρώνεται με τις Νέες Περιφράξεις στην Ελλάδα την εποχή της κρίσης.

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ «ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ»

Το «Δικαίωμα στην Πόλη» του Ανρί Λεφέβρ εκδόθηκε το 1968 και από τότε αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για πλήθος ερευνητών, κοινωνικών κινήματων και ακτιβιστών. Ως σημείο αφετηρίας για διάφορα κοινωνικά κινήματα πόλης συνεισέφερε στην ανάπτυξη αγώνων και στην αποσταθεροποίηση της κυριαρχίας σε πολλά μέρη του δυτικού κόσμου κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '60 και '70 (Brenner et al., 2009· Leontidou, 2010· Mayer, 2009). Ωστόσο, στην πορεία των χρόνων, η επαναστατική και καινοτόμα ρητορική του αφομοιώθηκε, σφετερίστηκε και αξιοποιήθηκε από κρατικούς οργανισμούς, ΜΚΟ, δημοτικές αρχές και πολιτικά κόμματα.

Ο Λεφέβρ έγραψε το «Δικαίωμα στην Πόλη» με αφορμή τα εκατό χρόνια από την έκδοση του Κεφαλαίου του Μαρξ και λίγο πριν τις εξεγέρσεις στο Παρίσι, στην Πράγα καθώς και στην υπόλοιπη Ευρώπη και Αμερική. Είναι η περίοδος κατά την οποία κυρίως στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες και στη Βόρεια Αμερική αναδύονται πλήθος κινήματων που διεκδικούν πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα. Πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα για τους έγχρωμους, τις γυναίκες, τους ομοφυλόφιλους, τις μειονότητες. Επίσης είναι η περίοδος που πλήθος εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων σε Λατινική Αμερική, Αφρική και Ασία διεκδικούν δικαιώματα στην εθνική ανεξαρτησία των αποικιοκρατικών χωρών, καθώς και δημοκρατικά δικαιώματα στις χώρες με δικτατορικές κυβερνήσεις. Τέλος θα ακολουθήσουν τη δεκαετία του '70 κινήματα που διεκδικούν το δικαίωμα στην ελευθερία του λόγου, στις πολιτισμικές ταυτότητες, στην οικολογία, κ.α. Ταυτόχρονα τα τέλη της δεκαετίας του '60 και αρχές '70 είναι η περίοδος που το κράτος πρόνοιας όπως αναπτύχθηκε στις δυτικές κοινωνίες φτάνει

στο αποκορύφωμά του, λίγο πριν την κρίση του '70 και την ανάδυση του νεοφιλελευθερισμού. Συνεπώς, τα κοινωνικά κινήματα πόλης της εποχής εκείνης διεκδικούν δικαιώματα πόλης στα συγκεκριμένα συμφραζόμενα της κρατικής ρύθμισης του κοινωνικού κράτους.

3. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ

Στο παραπάνω κοινωνικό, πολιτικό και ιστορικό πλαίσιο ο Λεφέβρ εστιάζοντας στα κοινωνικά κινήματα και στις αστικές εξεγέρσεις αναδεικνύει τον αστικό χώρο τόσο ως τον τόπο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής όσο και ως τον τόπο της συλλογικής ζωής και ως πεδίο χειραφέτησης και ανατροπής. Επομένως στοχεύει όχι μόνο να κατανοήσει την πόλη αλλά επιδιώκει να διακρίνει εκείνες τις κοινωνικές σχέσεις που μπορούν να την αλλάξουν. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει:

«Η πόλη είναι η προβολή της κοινωνίας στο έδαφος, δηλαδή όχι μόνο πάνω στο αισθητό πεδίο, αλλά πάνω στο ιδιότυπο επίπεδο που αντιλαμβάνεται και συλλαμβάνει η σκέψη και που ορίζει την πόλη και το αστικό» (Lefebvre, 1977[1968]: 75).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο χώρος για τον Λεφέβρ δεν περιορίζεται μόνο στη διάσταση του φυσικού χώρου αλλά όπως πιο συστηματικά θα αναπτύξει, αργότερα, το 1974, στο έργο του η «Παραγωγή του Χώρου» (Lefebvre, 1991[1974]) διακρίνεται στον φυσικό, νοητικό και κοινωνικό χώρο, αντίστοιχα στην χωρική πρακτική, στις αναπαραστάσεις του χώρου και στον αναπαραστημένο χώρο και τέλος στον αντιληπτό, νοητικό και βιωμένο χώρο.

Επιστρέφοντας στο «Δικαίωμα στην Πόλη» ο Λεφέβρ εκκινεί την ανάλυσή του με τον παρακάτω ορισμό της πόλης:

«Αυτό που εγγράφεται και προβάλλεται δεν είναι μόνο μια απώτερη τάξη, (...), ένας τρόπος παραγωγής, (...) αλλά και ένας χρόνος ή χρόνοι, (...). Η πόλη ακούγεται σαν μουσική, όπως και διαβάζεται σαν έλλογη γραφή. Κατά δεύτερο λόγο, ο ορισμός απαιτεί συμπληρώματα. (...) Διαφορές μεταξύ των τύπων πόλης που απορρέουν από την ιστορία, μεταξύ των επιπτώσεων του καταμερισμού της εργασίας μέσα στις πόλεις, μεταξύ των σχέσεων “πόλη-περιφέρεια” που επιβιώνουν. Από εδώ πηγάζει ένας άλλος ορισμός που ίσως δεν αναιρεί τον πρώτο: η πόλη ως σύνολο διαφορών μεταξύ των πόλεων. Και αυτός ο προσδιορισμός αποδεικνύεται

με τη σειρά του ανεπαρκής, υπερτονίζοντας τα επί μέρους περισσότερο από τις γενικότητες, παραγνωρίζει τις μοναδικότητες της ζωής της πόλης, τους τρόπους ζωής της, το “κατοικείν” στην κυριολεξία του όρου. Από εδώ προκύπτει και ένας άλλος ορισμός, που αναφέρεται στο πλήθος, τη συνύπαρξη και τη συγχρονικότητα των προτύπων στην πόλη, των τρόπων που ζει κανείς την αστική ζωή» (Lefebvre, 1977[1968]: 75-76)

Οι παραπάνω επισημάνσεις είναι ιδιαίτερα χρήσιμες για τη μετέπειτα κατανόηση του Κοινού Χώρου. Προς το παρόν το ιδιαίτερα σημαντικό στη διατύπωση του Λεφέβρ για τον ορισμό της πόλης είναι η ανάδειξη των διαφορών μέσω των οποίων μπορεί να υποστηριχθεί ότι και ο κάθε Κοινός Τόπος χαρακτηρίζεται από ιδιαιτερότητες και διαφορές ως προς άλλους Κοινούς Τόπους, που έχουν να κάνουν με την ιστορία, τη γεωγραφική θέση, τον καταμερισμό της εργασίας, τους τρόπους παραγωγής, τις μοναδικότητες της ζωής της κάθε πόλης, τους τρόπους ζωής της, το “κατοικείν”. Επιπλέον ο Κοινός Τόπος ως ανοιχτή ολότητα, στην οποία αρθρώνονται οι πολλαπλοί τρόποι επικοινωνίας εμπεριέχει το πλήθος, τη συνύπαρξη και τη συγχρονικότητα, τους τρόπους που ζει κανείς τον Κοινό Χώρο. Ως εκ τούτου ο Κοινός Τόπος ως βιωμένος Κοινός Χώρος και σε αναλογία με τον κατά Λεφέβρ ορισμό της πόλης μπορεί να γίνει ο χώρος της ελευθερίας του προσώπου καθώς εμπεριέχει τις κοινωνικές σχέσεις ανατροπής και σύγκρουσης.

Επιστρέφοντας στον Λεφέβρ, ο ορισμός της πόλης όπως διατυπώθηκε παραπάνω εμπλουτίζεται στη συνέχεια με τη θέση ότι «η πόλη αποτελεί το πεδίο συγκρούσεων και (ανταγωνιστικών) σχέσεων (...), η πόλη αποτελεί τον “τόπο της επιθυμίας” (...) και τόπο των επαναστάσεων. Με άλλα λόγια δεν πρόκειται για ένα παθητικό χώρο παραγωγής ή συγκέντρωση κεφαλαίων» (Lefebvre, 1977[1968]: 76). Επεκτείνοντας τη σκέψη του Λεφέβρ, ο Κοινός Χώρος θα μπορούσε να γίνει κατανοητός ως το διαρκές πεδίο των ανταγωνιστικών κοινωνικών σχέσεων, της επιθυμίας και των επαναστάσεων. Ο Κοινός Χώρος δεν αποτελεί ένα παθητικό χώρο, ούτε ένα κλειστό «ποσοτικά ορισμένο χώρο», αλλά ούτε και απλώς ένα «χώρο-δύναμη». Ο Κοινός Χώρος φωτισμένος μέσα και από την προσέγγιση του Λεφέβρ θα πρέπει να απομακρυνθεί από την κεντρικότητα τόσο των πόρων όσο και των δυνάμεων και να θέσει στο επίκεντρο τις ιδιαίτερες κοινωνικές σχέσεις χειραφέτησης και ανατροπής. Επιπλέον αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι μέσα από την σκέψη του Λεφέβρ ανοίγεται η

συζήτηση για τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς δηλαδή τους συγκρουόμενους τρόπους επικοινωνίας που διεκδικούν, κατά τον Λεφέβρ, την πόλη και κατ' επέκταση τον Κοινό Χώρο.

Η διεκδίκηση της πόλης στη σκέψη του Λεφέβρ διατυπώνεται μέσα από τον ορισμό του «Δικαιώματος στην Πόλη» σύμφωνα με τον οποίο:

«[Μ]έσα σε δύσκολες συνθήκες, στους κόλπους αυτής της κοινωνίας που δεν μπορεί να τους αντισταχθεί αποτελεσματικά κι ωστόσο τους φράζει την πορεία, ανοίγουν το δρόμο τους ορισμένα δικαιώματα που ορίζουν τον πολιτισμό (...). Τα δικαιώματα τούτα που δεν είναι αναγνωρισμένα γίνονται σιγά σιγά εθιμικά, προτού εγγραφούν στους τυποποιημένους κώδικες. Αν ενταχθούν στην κοινωνική πρακτική, θα αλλάξουν την πραγματικότητα: το δικαίωμα στην εργασία, στη μόρφωση και στην εκπαίδευση, στην υγεία και στη στέγη, στον ελεύθερο χρόνο, στη ζωή. Ανάμεσα σε τούτα τα υπό διαμόρφωση δικαιώματα συγκαταλέγεται το δικαίωμα στην πόλη (...) στην αστική ζωή, (...), στους τόπους συναντήσεων (...), στον ρυθμό ζωής και στη χρησιμοποίηση του χρόνου που θα επιτρέπουν την πλήρη και ολοκληρωμένη χρήση των στιγμών και τόπων κ.λπ.» (ο.π.: 173-174).

Και έπειτα τονίζει ότι:

«Το δικαίωμα στην πόλη εκδηλώνεται ως υπέρτατη μορφή των δικαιωμάτων: δικαίωμα στην ελευθερία, στην εξατομίκευση μέσα στην κοινωνικοποίηση, στην κατοικία και το κατοικείν. Το δικαίωμα στο έργο (στη συμμετοχική δραστηριότητα) και το δικαίωμα στην προσοικείωση (εντελώς διαφορετικό από το δικαίωμα στην ιδιοκτησία) εξυπονούνται μέσα στο δικαίωμα στην πόλη» (ο.π.: 167).

Η παραπάνω διατύπωση του Δικαιώματος στην Πόλη είναι εξαιρετικά σημαντική καθώς θέτει ως χαρακτηριστικά του: πρώτον την ελευθερία, δεύτερον την ανάδειξη του ατόμου μέσα από τη συλλογικότητα, τρίτον την έννοια της «κατοικίας» και του «κατοικείν», τέταρτον την έννοια του «έργου» ως συμμετοχική δραστηριότητα και πέμπτον την έννοια της «προσοικείωσης» έναντι της ατομικής ιδιοκτησίας.

Το κρίσιμο στη διατύπωση του Λεφέβρ είναι η «κοινωνικοποίηση», δηλαδή η συλλογική συνάντηση ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ελευθερία. Επί πρόσθετα στην κοινωνικοποίηση έρχεται η «συμετοχική δραστηριότητα», η οποία παράγει την πόλη ως συλλογικό ιστορικό «έργο» των πράξεων των συσχετιζόμενων υποκειμένων.

Με τα λόγια του Λεφέβρ (ο.π.: 64):

«Η πόλη είναι έργο, που πλησιάζει περισσότερο στο έργο τέχνης, παρά στο απλό υλικό προϊόν. Αν υπάρχει παραγωγή της πόλης, και των κοινωνικών σχέσεων μέσα στην πόλη, πρόκειται μάλλον για παραγωγή και αναπαραγωγή ανθρώπινων υπάρξεων από ανθρώπινες υπάρξεις, παρά για παραγωγή αντικειμένων.»

Τέλος σημείο κλειδί στη σκέψη του Λεφέβρ (1977[1968]: 43) για την προσέγγιση του «Δικαιώματος στην Πόλη» αποτελεί η εξέταση της αντίθεσης ανάμεσα στην «αξία χρήσης» που αντιστοιχεί «στη ζωή της πόλης [και] στο χρόνο της πόλης» και την «αξία» του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής που αντιστοιχεί στους «χώρους που αγοράζονται και πουλιούνται, στη κατανάλωση προϊόντων, αγαθών, τόπων και σημάτων» (ο.π.:43). Ο Λεφέβρ (ο.π.: 94) ισχυρίζεται ότι «αν θέλουμε να ξεπεράσουμε την αγορά, το νόμο της ανταλλακτικής αξίας, το χρήμα και το κέρδος, δεν πρέπει αλήθεια να ορίσουμε τον τόπο αυτής της δυνατότητας: δηλαδή την κοινωνία πόλης, την πόλη ως αξία χρήσης;» και συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι «η πόλη δεν είχε και δεν έχει νόημα, παρά μόνο σαν έργο, σκοπός, τρόπος ελεύθερης απόλαυσης, τομέας της αξίας χρήσης» (ο.π.: 97). Σε αντίθεση με τη αξία χρήσης της «κοινωνίας πόλης», ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής σύμφωνα με τον Λεφέβρ (ο.π.: 17) επιβάλλει την «ανταλλακτική αξία, τη γενίκευση του εμπορεύματος», οι οποίες «τείνουν να καταστρέφουν, υποτάσσουντάς την, την πόλη και την πραγματικότητά της» (ο.π.: 17). Επίσης αξίζει να επισημανθεί ότι στη σκέψη του Λεφέβρ ως φορείς που επιδιώκουν να σφετεριστούν την «κοινωνία πόλης» και τις διαρκώς παραγόμενες αξίες χρήσεις και να τις τρέψουν σε κεφαλαιοκρατική αξία είναι τόσο το κράτος όσο και η αγορά: «Πότε το κράτος, πότε η επιχείρηση, πότε και οι δυο μαζί (αντίπαλοι, ανταγωνιστές, αλλά συχνά συνεταίροι), προσπαθούν να σφετεριστούν τις λειτουργίες, τις ιδιότητες, τα προνόμια της κοινωνίας της πόλης» (ο.π.: 100).

Επομένως με βάση την μαρξική θεωρία της αξίας και την προσέγγιση του Λεφέβρ για το Δικαίωμα στην Πόλη η προτεινόμενη εννοιολόγηση του Κοινού Χώρου εκφράζεται ως εξής. Τα συσχετιζόμενα κοινωνικά υποκείμενα μέσα από τις πράξεις επικοινωνίας και τις σχέσεις των πράξεών τους αναγνωρίζονται ως πρόσωπα και παράγουν αξίες χρήσης, οι οποίες διαμορφώνουν τον «Κοινό Χώρο» ως τρόπο επικοινωνίας, ως κοινότητα, ως έργο, ως «κατοικείν» και ως «προσοικείωση» του φυσικού χώρου ή με τα λόγια του Λεφέβρ (1977[1968]: 175) ως «προσοικείωση του χρόνου, του χώρου [έκταση], του σώματος, της επιθυμίας». Οι διαδικασίες περίφραξης του

Κοινού Χώρου σημαίνουν την απόδοση ατομικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας τόσο στον φυσικό χώρο όσο και στις υποκειμενικές ικανότητες (εξαντικειμενοποίηση) των κοινωνικών υποκειμένων και την μετατροπή τους σε άτομα, σε ατομικά υποκείμενα της ιδιοκτησίας. Ως εκ τούτου οι παραγόμενες αξίες χρήσης εμπορευματοποιούνται και αποκτούν τη κεφαλαιακή μορφή της αξίας, ως κοινωνική «σχέση αποκλεισμού από τη χρήση» (Κωτσάκης, 2015: 21). Ο Κοινός Χώρος – έργο μετατρέπεται σε χώρο της ανταλλαγής, στον οποίο το «κατοικείν» και η «προσοικείωση» δίνουν τη θέση τους στον εκπραγματισμό του προσώπου και την ατομική ιδιοκτησία. Ωστόσο οι διαδικασίες περίφραξης ως κοινωνικές σχέσεις αποσυγκρότησης του προσώπου και ιδιωτικοποίησης των κοινωνικών δυνάμεων δεν είναι ποτέ πλήρεις αλλά διαρκώς ενδέχεται να αμφισβητηθούν και να ανατραπούν.

Κλείνοντας θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η προσέγγιση του Λεφέβρ προτρέπει προς τη διαθεματική εξέταση του δικαιώματος στην πόλη, δηλαδή στην θεώρηση του δικαιώματος στην πόλη ως δικαίωμα στη διαφορά όσον αφορά το φύλο, το χρώμα, την ηλικία, την εθνότητα, την θρησκεία, τη γλώσσα, τη κουλτούρα κτλ. Σύμφωνα με τον Λεφέβρ (ο.π.: 123) «ιδού λοιπόν μπροστά στα μάτια μας οι ομάδες, οι εθνότητες, οι ηλικίες, τα φύλα, οι δραστηριότητες, οι εργασίες, οι λειτουργίες, οι γνώσεις που προβάλλονται χώρια πάνω στο έδαφος. Ιδού ό,τι χρειάζεται για να δημιουργηθεί ένας κόσμος, η κοινωνία πόλης.» Για τον Λεφέβρ (ο.π.: 143) το δικαίωμα στην «κοινωνία πόλης» ενσωματώνει και υπερβαίνει τα δικαιώματα «των ηλικιών και φύλων (γυναίκα, παιδί, γέρος), τα δικαιώματα συνθηκών ζωής, τα δικαιώματα στη μόρφωση, στην εκπαίδευση, στην κουλτούρα, στην ανάπαυση, στην υγεία, στη στέγη». Εξάλλου ήδη από το 1947 στο έργο του «Η κριτική της καθημερινής ζωής» είχε υποστηρίξει τη θέση: «αυτοί που επιτελούν την καθημερινότητά τους στην πόλη, με το να ζουν και να παράγουν χώρο, είναι αυτοί που έχουν νόμιμο δικαίωμα στην πόλη».

4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΠΟΛΗΣ, ΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ (ΤΕΛΗ '70 ΑΡΧΕΣ '80)

Το Δικαίωμα στην πόλη όπως ήδη αναφέρθηκε εκδόθηκε το 1968 στα πλαίσια των έντονων κοινωνικών αναταραχών της εποχής και αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για

πλήθος μετέπειτα κοινωνικών κινημάτων πόλης. Ιδιαίτερα θα πρέπει να επισημανθεί ότι το ζήτημα της «πόλης» και του «δικαιώματος στην πόλη» τέθηκε στο προσκήνιο με εξαιρετική έμφαση τη στιγμή που άρχισε η οπισθοχώρηση του κράτους πρόνοιας. Η αστική αναδιάρθρωση, η έλλειψη στέγης, η κερδοσκοπία επί της γης, η περιβαλλοντική υποβάθμιση, οι περικοπές στις κρατικές και δημοτικές υπηρεσίες, γενικότερα οι νεοφιλελεύθερες πολεοδομικές πολιτικές, οι οποίες άρχισαν να εφαρμόζονται από τα μέσα της δεκαετίας του '70 θα πυροδοτήσουν ένα πλήθος κινημάτων πόλης, τα οποία κληρονομώντας την παράδοση των κινημάτων των περασμένων δεκαετιών θα συγκρουστούν με τις νεοφιλελεύθερες αστικές πολιτικές και θα επιδιώξουν να επανοηματοδοτήσουν και να αλλάξουν τις πόλεις.

Χαρακτηριστικά σύμφωνα με τους Andrej Holm και Armin Kuhn (2010: 645) στο Δυτικό Βερολίνο το 1978 περίπου 27.000 διαμερίσματα έμειναν ακατοίκητα. Οι ιδιοκτήτες των κτιρίων και οι οικοδομικές εταιρείες σκόπιμα άφηναν τα σπίτια να εγκαταλειφθούν με την προσδοκία ότι στη συνέχεια θα μπορούσαν να τα κατεδαφίσουν και να τα ξαναχτίσουν χρησιμοποιώντας κρατικές χρηματοδοτήσεις, ώστε τελικά να τα χρεώνουν με υψηλότερα ενοίκια. Αντίστοιχες πρακτικές εφαρμόζονται την ίδια εποχή στο Λονδίνο, το Άμστερνταμ, το Μιλάνο, τη Βαρκελώνη, τη Νέα Υόρκη και τις περισσότερες μητροπόλεις της Δυτικής Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής (Hodkinson, 2012· Katsiaficas, 2007· Moroni, 1999[1994]· Vasudevan, 2011). Οι παραπάνω πολιτικές θα οδηγήσουν στον λεγόμενο «στεγαστικό πόλεμο» και στην ανάδυση ενός πολύμορφου κινήματος καταλήψεων. Στα τέλη της δεκαετίας του '70 με αρχές της δεκαετίας του '80 παρατηρείται η λεγόμενη «καταληψιακή έκρηξη» στη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική (Holm and Kuhn, 2010: 645). Εκατοντάδες κτίρια, άδεια διαμερίσματα και κενά εργοστάσια καταλαμβάνονται στο Σαν Φρανσίσκο, στη Νέα Υόρκη, στο Λονδίνο, στο Βερολίνο, στο Αμβούργο, στη Φρανκφούρτη, στη Ζυρίχη, στο Μιλάνο, στο Τορίνο, στη Μπολόνια, στη Ρώμη, στη Νάπολη, στη Βαρκελώνη, στο Άμστερνταμ, στην Κοπεγχάγη για να αναφερθούν μερικές από τις σημαντικότερες πόλεις της λεγόμενης «καταληψιακής σκηνης»¹.

Στις παραπάνω πόλεις, οι καταληψίες διεκδικούν τόσο το «δικαίωμα στη στέγαση» όσο και τη διαμόρφωση ενός δικού τους τρόπου ζωής. «Κατάληψη σημαίνει περισσότερα από απλή επιβίωση!», υποστηρίζουν οι Ολλανδοί καταληψίες «Krakers», (Σούζας, 2015).

Επιπλέον το «συμβούλιο καταληψιών» του Βερολίνου στέλνει τον Οκτώβρη του 1981 ανοιχτή επιστολή στους κατοίκους της πόλης στην οποία εξηγούν ότι:

«Όταν τα καταλαμβάνουμε δε σημαίνει ότι το κάνουμε απλώς για να εξασφαλίσουμε ένα χώρο για να ζήσουμε. Αλλά [τα κατειλημμένα σπίτια] τα θέλουμε για να ζήσουμε και να εργαστούμε και πάλι μαζί. Θέλουμε να σταματήσουμε τη διαδικασία αποξένωσης και καταστροφής της συλλογικής ζωής. Ποιος σ' αυτή την πόλη δε γνωρίζει τη βασανιστική μοναξιά και την κενότητα της καθημερινής ζωής που προκαλούνται από την αυξανόμενη καταστροφή των παλιών σχέσεων λόγω του αστεακού επανασχεδιασμού και των άλλων μορφών ανάπτυξης της πόλης;» (Katsiaficas, 2007: 153).

Αντίστοιχα οι καταληψίες στην Αγγλία το 1981 στο «Εγχειρίδιο των Καταλήψεων» υποστηρίζουν ότι:

«Για πολλούς από μας οι καταλήψεις δεν είναι απλά ένας τρόπος να βρούμε σπίτι, αλλά αποτελεί και τη βάση για άλλα σχέδια. Όλα όσα αναφέρουμε έχουν πραγματοποιηθεί από ομάδες καταλήψεων: Παιδικοί σταθμοί και νηπιαγωγεία, παιδικές χαρές [...] συνεταιρισμοί τροφίμων, φούρνοι, ενώσεις διεκδικητών, κέντρα [κακοποιημένων] γυναικών [...], λιθογραφεία, μεταξοτυπίες, κοινοτικές εφημερίδες, αγροκτήματα του δρόμου.»²

Με παρόμοιο τρόπο το 1977 οι καταληψίες της οδού Giovassino στο Μιλάνο διακηρύσσουν:

«Καταλάβαμε ένα χώρο που θέλουμε να μεταμορφώσουμε σε ένα κεντρικό σημείο αναφοράς της ορμής, της κουλτούρας και του τρόπου ζωής του μιλανέζικου νεανικού προλεταριάτου. Ποιο είναι το σχέδιο; Να οικοδομήσουμε μια γειτονιά τρόπων ζωής, δεν θέλουμε να κλειστούμε και πάλι στο γκέτο του κατειλημμένου χώρου. Να πάρουμε τα σπίτια, τους δρόμους, τα μαγαζιά. Κι αυτό για να πραγματώσουμε το “να πάρουμε την πόλη”» (Moroni, 1999[1994]: 34-35).

Οι παραπάνω αναφορές καταδεικνύουν ότι η πρακτική της κατάληψης βρίσκεται στην κατεύθυνση της δημιουργίας του Κοινού Χώρου και του Δικαιώματος στην Πόλη. Οι καταληψίες επιδιώκουν να αλλάξουν την μορφή, τη λειτουργία και τα νοήματα του χώρου, των κτιρίων, των γειτονιών και της πόλης, αλλάζοντας τον ίδιο τον εαυτό τους, τις κοινωνικές τους σχέσεις και τους τρόπους επικοινωνίας. Από μεμονωμένα άτομα επιδιώκουν μέσα από συλλογικούς τρόπους επικοινωνίας, συλλογικές

μορφές κατοίκησης και κοινής δράσης να γίνουν κοινωνικά υποκείμενα, τα οποία συγκροτούν τις κοινότητες των καταλήψεων ως συλλογική κτήση.

Επίσης οι κοινότητες των καταληψιών αντιτίθεται στην ομοιομορφία και δίνουν έμφαση στη διαφορά, αποτελούνται από «διαφορετικούς», από «άλλους», και σε περιοχές που πληθαίνουν δημιουργούνται οι λεγόμενες «γειτονιές των διαφορετικών». Όπως αναφέρει ο Moroni (1999[1994]: 60) το 1976 στη πόρτα ενός μπαρ στη διάσημη για τις καταλήψεις περιοχή Πόρτα Τιτσινέζε στο Μιλάνο κάποιος έγραψε «Αυτή είναι η γειτονιά των διαφορετικών και ότι είναι διαφορετικό είναι όμορφο». Ταυτόχρονα η κατάληψη ως Κοινός Χώρος θα απεμπολήσει την έννοια της ατομικής ιδιοκτησίας και θα δώσει έμφαση στις αξίες χρήσης και ως εκ τούτου προσιδιάζει στην έννοια της «προσοικειώσης» σύμφωνα με την ορολογία του Λεφέβρ.

Επιπλέον στα κοινά τους σημεία συμπεριλαμβάνεται ότι δεν έχουν παγιωμένη έκφραση στον φυσικό χώρο καθώς χαρακτηρίζονται από έντονα νομαδικό, υβριδικό και ενδεχομενικό χαρακτήρα. Δεν περιορίζονται σε μια απλή ποσοτική διεκδίκηση του φυσικού χώρου - κτιρίου και ως εκ τούτου αποδεικνύονται οι ομάδες των καταληψιών εξαιρετικά ευέλικτες και εφευρετικές. Οι τόποι των καταλήψεων μπορεί να είναι από εγκαταλειμμένες βίλες, άδειες εργατικές πολυκατοικίες, πανεπιστημιακά κτίρια, κενά βιομηχανικά και εργοστασιακά κτίρια, μέχρι εγκαταλειμμένα βαγόνια, εκκλησίες, μοναστήρια, κινηματογράφοι, θέατρα και στρατόπεδα (Geronimo, [1990] 2001· Martínez, Piazza and Pruijt, 2013· Moroni, 1999[1994]). Επιπλέον «πρόκειται για νέα διάχτυα δίκτυα, δύσκολης ορατότητας. Κάθε κύτταρο ζει τη ζωή του (...) αυτόνομα (...), διατηρώντας μια σειρά δεσμών μέσω της κυκλοφορίας πληροφοριών και προσώπων» (Moroni, 1999[1994]: 29). Η διάδοση πληροφοριών γίνεται με αυτοσχέδια έντυπα, φανζίν, αφίσες, παράνομα-πειρατικά ραδιόφωνα αλλά κυρίως στόμα με στόμα, καθώς σύμφωνα με την αφηγηματική κολεκτίβα Wu Ming (2006) οι πρόσωπο με πρόσωπο αφηγήσεις και οι ιστορίες διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο καθώς «συνέχουν τον κοινωνικό χώρο των καταληψιών». Επίσης οι χρόνοι της κατάληψης ορίζονται σε σημαντικό βαθμό από τη προσωπική και συλλογική επιλογή και επιθυμία των μελών τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι κάτοικοι των καταλήψεων επιλέγουν να εργάζονται περιστασιακά, αρκετές φορές με κυκλικό τρόπο, και αφιερώνουν το χρόνο τους στη συλλογική και πολιτική ζωή και μιλάνε για «την επανοικειοποίηση του χρόνου» και για το «δικαίωμα να ξεχνάμε την ώρα» (Guattari, 2003[1980]: 15).

Όσον αφορά τη διάσταση της έκτασης οι καταλήψεις συνήθως ξεκινάνε από την περίμετρο των πόλεων και διεισδύουν στις ρωγμές των κέντρων. Οι τόποι των καταλήψεων είναι οριακοί, αμφίσημοι, χώροι κατώφλια, αστικά κενά που επιδιώκεται να μετασηματοδοτούν σε «αστικά κοινά», όπως το εγκαταλελειμμένο λιμάνι στο Αμβούργο, τα άδεια εργοστασιακά κελύφι στη περίμετρο, την λεγόμενη «ενδοχώρα-hinterland», του Μιλάνο, οι εγκαταλελειμμένες στρατιωτικές βάσεις στη περίμετρο της Ρώμης, τα κενά κτίρια του Κρόιτςμπεργκ δίπλα στο τείχος του Βερολίνου. Το «Δικαίωμα στην Πόλη» εκφράζεται επομένως και με γεωγραφικούς όρους. Εάν οι τόποι των καταλήψεων είναι οι τόποι της καθημερινής ζωής, το δικαίωμα στο κέντρο δεν παραμελείται αλλά αποτελεί διαρκές διακύβευμα. «Είμαστε οι ερυθρόδερμοι της μητρόπολης» θα γράφουν στις προκηρύξεις τους οι μιλανέζοι καταληψίες κάθε φορά που ετοιμάζονται να κατεβούν στην καρδιά της πόλης, στα εδάφη του «λευκού ανθρώπου» που κατέχει τους «πράσινους βοσκότοπους των εμπορευμάτων και del loisir (ελεύθερου χρόνου)» (Moroni, 1999[1994]: 29).

Ο υβριδικός και νομαδικός χαρακτήρας αφορά επίσης τις διαρκείς μεταμορφώσεις στις χρήσεις των εσωτερικών χώρων των ίδιων των κατειλημμένων κτιρίων. Αποθηκευτικοί χώροι γίνονται αίθουσες χορού, οι χώροι εργασίας γίνονται συναυλιακοί χώροι, συνεργεία γίνονται συλλογικές τραπεζαρίες και τα γραφεία διοίκησης γίνονται υπονοδωμάτια (Adey and Kraftl, 2009· Jacobs, 2006· Sheridan, 2007). Η αντιστροφή, μεταστροφή, επανεγγραφή των χρήσεων αποτελεί διαχρονικό χαρακτηριστικό των κατειλημμένων κτιρίων. Επίσης η ίδια η κοινωνική σύνθεση των μελών τους είναι εξαιρετικά ευέλικτη και εφήμερη. Τέλος το ίδιο το κτίριο της κατάληψης δεν αποτελεί αυτοσκοπό καθώς είτε λόγω αστυνομικών εκκενώσεων, είτε λόγω αδυναμίας συντήρησης ή ακόμα και εξαιτίας εσωτερικών διαφωνιών, τα μέλη των ομάδων διαρκώς μετακινούνται-μεταναστεύουν σε διαφορετικά εδάφη και κτίρια μέσα στην ίδια πόλη. Ως εκ τούτου οι καταλήψεις κτιρίων στη Δυτική Ευρώπη και Βόρεια Αμερική θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αποτελούν «ανοιχτές κοινότητες σε κίνηση».

Τέλος πρέπει να επισημανθεί ότι στις καταλήψεις ο ιδιωτικός-προσωπικός χώρος τείνει να γίνει δημόσιος-πολιτικός χώρος. Χαρακτηριστικά όπως αναφέρει ο Moroni (1999[1994]: 30) για την περίπτωση των ιταλικών καταλήψεων τη δεκαετία του '70 «υπάρχει η προσπάθεια ενοποίησης των δυο βασικών συνιστωσών: των νέων που από το “προσωπικό” φτάνουν στο “πολιτικό” και των “πολιτικών” που ξανα-ανακα-

λύπτουν το “προσωπικό” τους». Οι καταλήψεις αντιτίθενται τόσο στην κατά Γκράμσι «ιδιωτική κοινωνία» όσο και στα πολιτικά κόμματα και στις δομές τους. Ως εκ τούτου διαμορφώνουν άτυπα, αυτοσχέδια δίκτυα, τα οποία αντιτίθενται στις σταθερές δομές «λόγω των εγγενών κινδύνων γραφειοκρατικοποίησης» (Moroni, 1999[1994]: 29). Πρόκειται σύμφωνα με τον Moroni (1999[1994]) για «μια σαφή ανάγκη σύγκρισης και όχι συντονισμού με το ζόρι» και σύμφωνα με τον Melucci (1982) ο συντονισμός όποτε κρίνεται αναγκαίος γίνεται πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα και «όχι από ανάγκη για τη μαμά-οργάνωση».

Ως εκ τούτου μέσα στον κοινωνικό χώρο των καταλήψεων γεννιέται, παράγεται και αναπαράγεται ένα σύμπαν κριτικής που διαπερνάει όλες τις σχέσεις εξουσίας: την έμφυλη, την εθνική, την οικογενειακή, την οικονομική, την ηλικιακή, την ιατρική, την ακαδημαϊκή κτλ. Μαζί με αυτήν την κριτική γεννιούνται μέσα από τις καταλήψεις αναρίθμητοι αγώνες σε ποικίλα πεδία της καθημερινής ζωής, αγώνες ενάντια στους βιασμούς και για την αποποινικοποίηση των εκτρώσεων, αγώνες για την ελεύθερη στέγαση και ενάντια στην αύξηση των ενοικίων, ενάντια στον αυταρχισμό σε σχολεία και πανεπιστήμια, ενάντια στις φυλακές, αγώνες για την ενδυνάμωση έμφυλα ή εθνοτικά καταπιεσμένων κοινοτήτων όπως οι αγώνες των ομοφυλόφιλων και των μαύρων στην Αμερική, αγώνες ενάντια στην καταστροφή της φύσης, ενάντια στην στρατιωτικοποίηση και τον πόλεμο (Geronimo, 2001[1990]· Martínez, Piazza and Pruijt, 2013· Moroni, 1999[1994]).

Συμπερασματικά ο κοινός χώρος των καταλήψεων όπως αναδύθηκε τη δεκαετία του '70 αρθρώθηκε με το ευρύτερο ρεύμα κοινωνικών κινημάτων πόλης και ανέδειξε ένα πλήθος αγώνων. Οι αγώνες για το ζήτημα της κατοικίας, οι απεργίες ενοικίων, οι καμπάνιες ενάντια σε αστικές αναπλάσεις, οι αγώνες σχετικά με τις αστικές μεταφορές, τις ήπιες μετακινήσεις, και τα κινήματα καταλήψεων μαζί με τους φεμινιστικούς αγώνες, τους ταξικούς αγώνες, τους φοιτητικούς αγώνες, τους αγώνες των μαύρων, τα κινήματα ομοφυλόφιλων, τα κινήματα για τα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα διαμόρφωσαν τη δεκαετία του '70 ένα ιδιαίτερα συγκρουσιακό περιβάλλον που ανέδειξε τη σημασία του Δικαιώματος στην Πόλη και ιχνηλάτησε και αναμετρήθηκε με τη δυνατότητα συγκρότησης του Κοινού Χώρου. Συνθήματα όπως «κάτω από την ασφαλτο υπάρχει παραλία», το «προσωπικό είναι πολιτικό», το γαλλικό σύνθημα «αλλάζουμε την ζωή, αλλάζουμε την πόλη», στις ΗΠΑ τα συνθήματα «κοινοτικός

έλεγχος της πόλης» και «δεν θέλουμε γκέτο θέλουμε ολόκληρη την πόλη» και στην Ιταλία συνθήματα όπως «ας πάρουμε την πόλη», «το αίσθημα της ευτυχίας γίνεται ανατρεπτικό όταν είναι συλλογικό» και «τα θέλουμε όλα» θα νοηματοδοτήσουν την πιθανότητα ανάδυσης του Κοινού Χώρου.

5. ΣΦΕΤΕΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ, ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΥΣΗ ΝΕΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΠΟΛΗΣ ('90-'00)

Από τη δεκαετία του '80 παρατηρείται μια σαφής αλλαγή στα κινήματα πόλης, τα οποία σε μεγάλο βαθμό χάνουν την πρότερη ριζοσπαστική τους κριτική και ενσωματώνονται σε θεσμικές κρατικές δομές, σε ΜΚΟ και σε τοπικές δημοτικές αρχές. Σύμφωνα με την Mayer (2009: 364), τη δεκαετία του '80 γίνεται το πέρασμα «από τη διαμαρτυρία στο πρόγραμμα». Την ίδια στιγμή που υποχωρούσε το κράτος πρόνοιας δίνοντας τη θέση του στο νεοφιλελευθερισμό και την ελεύθερη αγορά, χρησιμοποιείται τόσο η βίαιη καταστολή όσο και ο συμμετοχικός σχεδιασμός για την αφομοίωση των κοινωνικών κινήματων πόλης. Σύμφωνα με τους Novy και Colomb (2012) τη δεκαετία του '80 το «Δικαίωμα στην Πόλη» συνθλίβεται απέναντι στο δίλημμα «αντιπαράθεση ή συνεργασία». Οι καταληψίες διαχωρίζονται σε «διαπραγματευτές» και «μη-διαπραγματευτές» (Vasudevan, 2011). Χαρακτηριστικά το 1981 ο υπουργός εσωτερικών της Γερμανίας Heinrich Lummer διαίρεσε τους καταληψίες σε «εκείνους που ήταν έτοιμοι να διαπραγματευτούν» και στους «εγκληματίες» (Holm and Kuhn, 2010). Επιπρόσθετα τη σκυτάλη των κινήματων πόλης παίρνουν και «επιτροπές πολιτών» της μεσαίας τάξης, οι οποίες στα πλαίσια της ανάπτυξης του νεοφιλελευθερισμού επιδιώκουν τον εξευγενισμό των γειτονιών τους από τους μετανάστες, τη λεγόμενη «άγρια» νεολαία, τις εργάτριες του έρωτα και τους χρήστες ναρκωτικών (Mayer, 2009· Harvey, 2013[2012]).

Πιο συγκεκριμένα εστιάζοντας στην περίπτωση της Γερμανίας η ανάπτυξη του κόμματος των Πρασίνων και η είσοδός τους σε δημοτικά και τοπικά κοινοβούλια αντανakλά σύμφωνα με αρκετούς μελετητές (Holm and Kuhn, 2010· Mayer, 1993· Novy and Colomb, 2012) την ενσωμάτωση των κινήματων πόλης. Οι πρώην μαχη-

τικές οργανώσεις γειτονιών μετασχηματίζονται σε θεσμικές ΜΚΟ οργανώσεις που χρηματοδοτούνται από το κράτος ή τους δήμους. Αντίστοιχα πρώην καταλήψεις του «αυτόνομου κινήματος» υπό τον φόβο των εξώσεων και της ποινικοποίησης εξαναγκάζονται να συνεργαστούν με το κράτος και το δήμο και ως εκ τούτου χάνουν μεγάλο μέρος της δυναμικής τους (Novy and Colomb, 2012).

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι στην ακμή του πρώτου κινήματος των καταλήψεων του Βερολίνου, το 1979, ξεκίνησε η «Διεθνής Έκθεση Κτιρίων», η οποία έθεσε τις «αρχές της “συγκρατημένης-προσεκτικής” ανανέωσης των πόλεων», οι οποίες επιδίωκαν να φέρουν σε συμβιβασμό τις ομάδες των ενοικιαστών, τις πολιτικές αρχές της πόλης και τις ομάδες των καταλήψεων (Bernt, 2003). Σύμφωνα με τον Homuth (1984: 37) η «Διεθνής Έκθεση Κτιρίων» έθεσε τις βάσεις για τη «“συγκρατημένη-προσεκτική” αστική ανανέωση, η οποία αντικατέστησε το βίαιο χαρακτήρα, τον γραφειοκρατικό πατερναλισμό και την ανικανότητα αυτών των σχεδίων με προσεκτική, βήμα προς βήμα διαδικασία που ήταν πιο εύκολο να γίνει κατανοητή και πιο κοινωνικά προσαρμόσιμη» και σύμφωνα με τους Holm και Kuhn (2010: 653) τα κατειλημμένα σπίτια «όχι μόνο ήταν το έναυσμα για μια νέα πολιτική αστικής ανανέωσης, ήταν την ίδια στιγμή ένα είδος πειραματικού εργαστηρίου στο οποίο δοκιμάζονταν νέα εργαλεία αστικής ανανέωσης».

Παρόλα αυτά δέκα χρόνια μετά το πρώτο κύμα καταλήψεων, αμέσως μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου θα ακολουθήσει το δεύτερο κύμα καταλήψεων στα εγκαταλειμμένα και με αδιευκρίνιστο ιδιοκτησιακό καθεστώς κτίρια του ανατολικού τμήματος της ενωμένης πλέον πόλης. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της δεύτερης γενιάς καταλήψεων είναι ότι εκτός από το στεγαστικό ζήτημα οι καταληψίες εστιάζουν κυρίως στη δημιουργία χώρων αντικουλτούρας, τέχνης και πειραματισμών με τη δημιουργία εκθεσιακών χώρων, βιβλιοπωλείων, δισκοπωλείων, καλλιτεχνικών στούντιο, συναυλιακών χώρων, πειραματικών εστιατορίων και καφέ (Vasudevan, 2011). Οι τρόποι επικοινωνίας διευρύνονται, το «κατοικείν» και το «δικαίωμα στην πόλη» επανανοηματοδοτούνται και εμπλουτίζονται με πολιτισμικές πρακτικές δημιουργώντας έναν ανανεωμένο κοινό χώρο.

Ωστόσο ο σφετερισμός, η καταστολή και η αφομοίωση του κοινού χώρου του δεύτερου κύματος καταλήψεων θα είναι ακόμα πιο άμεση συγκριτικά με το πρώτο κύμα. Όσα από τα πρώην κατειλημμένα κτίρια δεν εκκενώθηκαν θα μετατραπούν

σε κοοπερατίβες ή σύμφωνα με τον Pruijt (2004) σε «επιχειρηματικές καταλήψεις». Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 η Γερουσία του Βερολίνου ξόδεψε πάνω από 250 εκατομμύρια ευρώ σε αυτό που ήταν γνωστό ως αναπτυξιακά προγράμματα «αυτοβοηθητικής στεγαστικής πολιτικής» (Holm and Kuhn, 2010). Συνολικά πάνω από 3.000 μονάδες ανακαινίστηκαν με αυτόν τον τρόπο στο ανατολικό τμήμα της πόλης, πολλές από αυτές πρώην καταλήψεις (Abgeordnetenhaus Berlin, 2002). Σύμφωνα με τους Holm και Kuhn (2010: 652) σε μερικές περιοχές, η ανακαίνιση των πρώην καταλήψεων ήταν «το πρώτο σαφές δείγμα της αστικής ανανέωσης στην πράξη». Επίσης σύμφωνα με τους Häußermann, Holm και Zunzer (2002) το συμμετοχικό μοντέλο της δεκαετίας του '80 επεκτάθηκε και τώρα «οι καθοριστικοί παράγοντες ήταν όχι μόνο τα οικονομικά κριτήρια, αλλά επίσης οι πολιτιστικοί και κοινωνικοί πόροι. Ιδίως οι μορφωμένοι ενοικιαστές και αυτοί που ασχολήθηκαν στενά με κοινωνικά δίκτυα, ήταν σε καλύτερη θέση να κάνουν υπολογίσιμα τα συμφέροντά τους στις εξατομικευμένες διαπραγματεύσεις των εκσυγχρονιστικών σχεδίων». Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι το νέο μοντέλο απομακρύνεται από τη συλλογική διαπραγμάτευση και η συμμετοχική διαδικασία αφορά ατομικές διαπραγματεύσεις που θα οδηγήσουν σε ιδιωτικές επενδύσεις στους πρώην κατειλημμένους χώρους (Holm and Kuhn, 2010: 652). Με αυτές τις πολιτικές ο τρόπος επικοινωνίας και οι πολιτισμικές πρακτικές των πρώην καταληψιών γίνονται ο μοχλός για την αστική ανανέωση της πόλης. Είναι η εποχή που γεννιέται η ρητορική για τη λεγόμενη «δημιουργική πόλη» και το Βερολίνο ενσωματώνοντας και σφετερίζοντας το πρώην κίνημα των καταλήψεων καθώς και τις αυτοοργανωμένες πολιτιστικές μορφές έκφρασης αναδεικνύεται σύμφωνα με τον Pasquinelli (2010: 3) ως η «Μέκκα» των αποκαλούμενων «δημιουργικών πόλεων» της Ευρώπης.

Παρόμοιες εξελίξεις υπήρξαν σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις. Στις μελέτες του για τη Ζυρίχη, ο Schmid (1998) αναφέρεται σε μια διαλεκτική των κοινωνικών κινημάτων με τον σχηματισμό της «παγκόσμιας πόλης» της Ζυρίχης, και ειδικότερα προσδιορίζει την ώθηση των κινημάτων διαμαρτυρίας στην πόλη και των δραστηριοτήτων της υποκοουλτούρας «για να έρθει στη συνέχεια ένα πολιτιστικό άνοιγμα και να μορφοποιηθεί η κοσμοπολίτικη εικόνα της πόλης» (ο.π.: 221).

Στο Άμστερνταμ ο Δήμος μετά από τέσσερις δεκαετίες με πολιτικές εκκενώσεων, ποινικοποίησης και ενσωμάτωσης του κινήματος των καταλήψεων, τη δεκαετία του

2000 θέτει στο επίκεντρο της ρητορικής του ότι ο «τόπος έχει σημασία» και ότι η «αυθεντικότητα», η «ζωντάνια» και η «μοναδικότητα» αποτελούν χαρακτηριστικά για να είναι μια πόλη ελκυστική σε επενδύσεις και τουρισμό (Owens, 2008). Συνεπώς ο Δήμος αναγνωρίζει ότι έχει σχεδόν αφανιστεί ένας σημαντικός και «αυθεντικός» πόρος έλξης και ως εκ τούτου υιοθετεί την πολιτική των λεγόμενων «Περιοχών Αναπαραγωγής» ώστε σύμφωνα με τη διατύπωση του δημάρχου της πόλης Patijn να «διατηρούνται και να αναδημιουργούνται οι πολιτιστικές λειτουργίες που παλαιότερα γίνονταν στις μεγάλες καταλήψεις» (Owens, 2008: 54). Ακολουθώντας το σύμβουλο του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, Trevor Davies (1998: 54) που ισχυρίζεται ότι «οι καλλιτέχνες χρειάζονται την αναρχία», το σλόγκαν του δημάρχου του Άμστερνταμ είναι: «Δεν υπάρχει κουλτούρα χωρίς υποκουλτούρα» (Patijn, 2000: 78). Στην πραγματικότητα οι καταλήψεις δεν αντιμετωπίζουν πλέον μόνο το παλαιότερο δίλημμα «διαπραγμάτευση ή εκκένωση», αλλά εάν θέλουν να παραμείνουν στους χώρους τους θα πρέπει να είναι δημιουργικοί, παραγωγικοί και να συμβάλουν στην αναζωογόνηση της κουλτούρας της πόλης (Owens, 2008).

Ως εκ τούτου από τη δεκαετία του '90, όπως ισχυρίζεται η Mayer (2009: 362), η συζήτηση για το «Δικαίωμα στην Πόλη» αναμειγνύεται με όρους όπως «βιώσιμη πόλη», «ζωντανή πόλη», «έξυπνη πόλη», «δημιουργική πόλη», «πόλη της γνώσης» και οι ιδέες της αυτονομίας και του αυτοπροσδιορισμού υιοθετούνται από τις πολιτικές του λεγόμενου «city branding», την ίδια στιγμή που οι όλο και αυξανόμενες «περίκλειστες κοινότητες» διαφημίζουν το «δικαίωμα σε μια ασφαλή ζωή».

Επιπλέον στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι η ρητορική για το «Δικαίωμα στην Πόλη» την τελευταία δεκαετία έχει υιοθετηθεί από πλήθος δημοτικών, κυβερνητικών και διεθνών οργανισμών. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα της ιδιοποίησης του «Δικαιώματος στην Πόλη» από τον ΟΗΕ στα πλαίσια της UNHabitat και της UNESCO που το 2006 υιοθέτησε τη «Παγκόσμια Χάρτα για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Πόλη» (World Charter for the human right to the city). Συγκεκριμένα σύμφωνα με το 11ο άρθρο της Χάρτας το «Δικαίωμα στην Πόλη» περιλαμβάνει: «την ενσωμάτωση των διεθνώς αναγνωρισμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην κατοικία, στην κοινωνική ασφάλεια, στην εργασία, ένα αποδεκτό επίπεδο διαβίωσης, αναψυχής, πληροφόρησης, οργάνωσης και ελεύθερης συνάντησης, τροφή και νερό, απελευθέρωση από τις εκτοπίσεις, συμμετοχή και αυτοέκφραση, υγεία, εκπαίδευ-

ση, πολιτισμό, ιδιωτικότητα και ασφάλεια, ένα ασφαλές και υγιές περιβάλλον». Επίσης το «Δικαίωμα στην Πόλη» έχει υιοθετηθεί το 1997 από την Κολομβία (Νόμος 388/1997) και το 2001 από τη Βραζιλία (Νόμος 10.257/2001), η οποία ίδρυσε το 2003 το «Υπουργείο για το Δικαίωμα στην Πόλη».

Στο πλαίσιο αυτό, χαρακτηριστική είναι και η περίπτωση της δημοτικής παράταξης «Δικαίωμα στην Πόλη» που από τον Οκτώβριο του 2010 διοικεί τον Δήμο Αθηναίων. Σαρανταπέντε χρόνια μετά την πρώτη έκδοση του ομώνυμου βιβλίου από τον Λεφέβρ, η Αθήνα της κρίσης, με δήμαρχο τον πρώην συνήγορο του πολίτη Γιώργο Καμίνη, υιοθετεί ένα πολιτικό πρόγραμμα βασισμένο σε μια ιδιαίτερα διαστρεβλωμένη εκδοχή του «Δικαιώματος στην Πόλη» καθώς στο όνομά του εκκενώνονται στεγαστικές και πολιτικές καταλήψεις (περιπτώσεις Εφετείου, Villa Amalias, Σκαραμαγκά και Πατησίων, πλατείας Συντάγματος-αγανακτισμένοι κ.α.), στιγματίζονται και εκδιώχνονται από το κέντρο της πόλης άστεγοι, μετανάστες, εργάτριες του έρωτα, και προκρίνονται έργα ανάπτυξης και εξευγενισμού (Makrygianni and Tsavdaroglou, 2013, 2015).

Όπως επισημαίνει ο De Souza (2010: 316) σήμερα το «Δικαίωμα στην Πόλη» συναντιέται σε ένα πλήθος οργανισμών, θεσμών και ΜΚΟ, των οποίων η ρητορική είναι «όσο μπορούμε περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη και περιβαλλοντική προστασία, αλλά ας είμαστε ρεαλιστές, η εποχή της ουτοπίας έχει περάσει», επομένως πρόκειται για «το δικαίωμα σε μια κοινωνική ζωή στο πλαίσιο της καπιταλιστικής πόλης, (...) και στη βάση μιας βελτιωμένης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας». Συνοπτικά σύμφωνα με τον De Souza (2010: 316) η αφομοίωση του «Δικαιώματος στην Πόλη» σημαίνει πρώτον την επιστροφή σε μια κεϋνσιανού τύπου ρύθμιση, η οποία βασίζεται στο προστατευτισμό δηλαδή μια ανανεωμένη ισχυροποίηση του ρόλου του κράτους, στον συνδυασμό της περιβαλλοντικής προστασίας με την οικονομία της αγοράς, την αποκαλούμενη «αειφόρο ανάπτυξη» και στην προώθηση των λεγόμενων συμμετοχικών διαδικασιών. Όσον αφορά το τελευταίο σημείο αξίζει να σημειωθεί η επισήμανση του Ανρί Λεφέβρ, ο οποίος ήδη από το 1968 (1977[1968]: 125), όταν αναλύει την έννοια του «Δικαιώματος στην Πόλη» επισημαίνει ταυτόχρονα ότι «η ιδεοληψία της συμμετοχής επιτρέπει να κερδηθεί η συναίνεση των ενδιαφερομένων με το μικρότερο κόστος. Μετά από μια λίγο-πολύ τραβηγμένη παρωδία πληροφόρησης και κοινωνικής δραστηριότητας, οι ενδιαφερόμενοι ξανακλείνονται στην ήσυχη

παθητικότητά τους, στην παραίτησή τους».

Επομένως σύμφωνα με τον Marcouse (2009: 189) επανατίθενται διαρκώς τα ερωτήματα «Τι πραγματικά σημαίνει το Δικαίωμα στην πόλη σήμερα; Πιο συγκεκριμένα: Για ποιανών τα Δικαιώματα μιλάμε; (...) Ποιά πόλη είναι αυτή στην οποία εμείς θέλουμε να έχουμε δικαίωμα;» συνοπτικά «ποιανών το δικαίωμα, ποιό δικαίωμα και σε ποιά πόλη».

6. Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΧΩΡΟΥ

Σήμερα σχεδόν πέντε δεκαετίες μετά το έργο του Λεφέβρ παρατηρείται ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον για το «Δικαίωμα στην Πόλη», το οποίο συνδέεται με τις λεγόμενες νέες περιφράξεις, καθώς και με τα κινήματα που αναδεικνύουν τον Κοινό Χώρο.

Η αποκαλούμενη υφαρπαγή της γης, το κυνήγι, οι μάχες και οι πόλεμοι γης, οι μεγάλης κλίμακας επενδύσεις σε γη, η λεγόμενη «πράσινη» υφαρπαγή της γης, οι μάχες για τον έλεγχο των τροφίμων, οι πόλεμοι του νερού, η αποκαλούμενη «μεγαλομανία των υποδομών» και οι ειδικές οικονομικές ζώνες, ταυτόχρονα οι πολιτικές εντοίχισης, στρατιωτικοποίησης και τιτλοποίησης των αυτοσχέδιων οικισμών, επιπλέον οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές αναπλάσεων, αστικής ανανέωσης-αναζωογόνησης και εξευγενισμού (gentrification), η λεγόμενη «θρυμματισμένη πολεοδομία» και η πολεοδομία των τειχών (urban walling), οι περίκλειστες κοινότητες (gated communities), οι εκτοπίσεις πληθυσμών, οι εκκενώσεις καταλήψεων, οι κατασχέσεις, οι εξώσεις ή απειλές εξώσεων κατοικιών τόσο στον παγκόσμιο Νότο όσο και κατά τη διάρκεια της πρόσφατης κρίσης και στο παγκόσμιο Βορρά, κυρίως στις μεσογειακές χώρες και τις ΗΠΑ, κάνουν φανερή την ανανεωμένη σημασία του Δικαιώματος στην Πόλη.

Επιπλέον σύμφωνα με πλήθος μελετητών η «σύλληψη και το άνοιγμα του Δικαιώματος στην Πόλη» (Don Mitchell and Heynen, 2009) περιλαμβάνει το δικαίωμα στην κατοικία, το δικαίωμα στους φυσικούς πόρους (Phillips and Gilbert, 2005), το δικαίωμα στην πληροφορία (Mayer, 2013), το δικαίωμα ενάντια στην αστυνομική βία (Don Mitchell and Heynen, 2009), το δικαίωμα στη μετακίνηση (Bickl, 2005), στον αστικό σχεδιασμό (Dikeç, 2005), στην πολιτότητα (Bezmetz, 2013), στο δημόσιο χώρο (Gibson, 2005) στην εκπαίδευση (Beiter, 2005) και στην υγεία (Pillai, 2008). Ταυτόχρονα το Δικαίωμα στην Πόλη αρθρώνεται με τα δικαιώματα των μετα-

κινούμενων πληθυσμών (Auriat and Rochet, 2001), των γυναικών (Wekerle, 2000), των ατόμων με αναπηρία (Bezmetz, 2013), των ομοφυλόφιλων και Igbtq (Fenster, 2005). Συνολικότερα μπορεί να υποστηριχτεί ότι το Δικαίωμα στην Πόλη συνδέεται με τους ποικίλους κοινωνικούς αγώνες ενάντια στα πολλαπλά και διασταυρωνόμενα συστήματα εξουσίας, και επιδιώκεται να συμπεριλάβει όσες και όσους υφίστανται καταπίεση και διάκριση λόγω του ότι η τάξη, το φύλο, το χρώμα, η σεξουαλικότητα, η θρησκεία, οι (αν)ικανότητες, η ηλικία, η εθνότητα, η γλώσσα, η κουλτούρα, ο σεξουαλικός τύπος, το μορφωτικό επίπεδο, η πολιτότητα θεωρείται «υποδεέστερη», «κατώτερη», «παρεκκλίνουσα» ή «διαφορετική».

Ιδιαίτερα η συζήτηση για το Δικαίωμα στην Πόλη και η σύνδεσή του με τον Κοινό Χώρο έχει αναδειχθεί μετά τις πρόσφατες κινητοποιήσεις, ταραχές και εξεγέρσεις λίγο πριν, όσο και κατά τη διάρκεια της τρέχουσας παγκόσμιας και τοπικής κρίσης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι πρόσφατα κατελημμένες πλατείες του Καΐρου, της Μαδρίτης, του Συντάγματος, η εξέγερση στα Παρισινά προάστια (2005), στην Οαχάκα (2006), στην Αθήνα (2008), στο Λονδίνο (2011), στην Ιστάνμπουλ (2013), οι οποίες κατηγορήθηκαν ότι δεν είχαν αιτήματα και αντιπροσώπους που να διεκδικούν από την κυρίαρχη εξουσία κάτι συγκεκριμένο. Θα πρέπει όμως να αναρωτηθούμε κατά πόσο οι κινήσεις αυτές ήταν τελικά κενές περιεχομένου ή αν σήμαιναν το ξεπέρασμα μιας μακροχρόνιας σχέσης ορισμένης από το κεφάλαιο.

Παράλληλα με τα παραπάνω κινήματα και εξεγέρσεις τα τελευταία χρόνια παρατηρείται και η θεωρητική μετατόπιση της συζήτησης από την έννοια του Δικαιώματος στην Πόλη στην έννοια του Κοινού Χώρου. Χαρακτηριστικές είναι οι προσεγγίσεις μελετητών του χώρου όπως οι Harvey ([2013]2012), Hodgkinson (2012), Σταυρίδης (2011), Κωτσάκης (2012), Mayer (2013) Vasudevan et al (2008) Jeffrey et al (2012) καθώς επίσης θα πραγματοποιηθούν τα τελευταία χρόνια αρκετά ακαδημαϊκά συνέδρια, ημερίδες και συμπόσια τα οποία μελετάνε τα λεγόμενα «αστικά κοινά» και τον αναδυόμενο «κοινό χώρο» ή «χώρο των κοινών»³.

Ταυτόχρονα με τα παραπάνω συνέδρια όλο και περισσότερα κινήματα πόλης θέτουν στο επίκεντρο της ατζέντας τους την έννοια των κοινών. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις του δικτύου κινημάτων πόλης «Musterekler» (μτφρ. «Τα Κοινά Μας») στην Ιστάνμπουλ που δημιουργήθηκε το 2012 και συμμετείχε στην κατάληψη του πάρκου Γκεζί το καλοκαίρι του 2013, του ιταλικού δικτύου «Commonware» που

δημιουργήθηκε το 2013 και έχει ως κεντρικό θέμα τα κοινά της γνώσης και αποσκοπεί σε μια εκπαίδευση των κοινών, της πλατφόρμας «We are Plan C (Commons)» στην Αγγλία που ξεπήδησε μετά το κίνημα Occupy την άνοιξη του 2012. Επίσης χαρακτηριστικό είναι το συνέδριο Communismos (Θεσσαλονίκη, 2012) που έθεσε ως κεντρικό θέμα το πέρασμα «από την κυκλοφορία του κεφαλαίου, της πατριαρχίας και του εθνικισμού στην κυκλοφορία των αγώνων, των κοινών και των μικροκομμουνισμών» (Communismos, 2012). Τέλος ενδεικτικός για τη συζήτηση περί των κοινών είναι ο ορισμός που διατυπώνεται στη διακήρυξη του κατελιμμένου Theatro Valle στη Ρώμη:

«Τα κοινά δεν δίνονται και δεν είναι δεδομένα από μόνα τους. Αναδύονται μέσω των πράξεων μοιράσματος, ως αποτέλεσμα των κοινωνικών σχέσεων. Τα κοινά αναπτύσσονται από τη βάση, από την ενεργή και άμεση συμμετοχή των υποκειμένων. Τα κοινά αυτοοργανώνονται και υπερασπίζονται τόσο απέναντι στα ιδιωτικά συμφέροντα όσο και στους δημόσιους-κρατικούς θεσμούς, οι όποιοι κυβερνώνται από τα δημόσια συμφέροντα με αυταρχική και ατομικιστική λογική» (Theatro Valle, 2012)

Σε αυτό λοιπόν το σημείο θα αναπτυχθεί η προβληματική του Κοινού Χώρου, θα αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο αρθρώνεται με την τρέχουσα κρίση, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ελλάδας, και θα ανιχνευθούν οι δυνατότητες ανοίγματος νέων προοπτικών.

7. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΡΑΞΕΩΝ

Για την κατανόηση του Κοινού Χώρου απαιτείται καταρχήν η εννοιολόγηση της διαλεκτικής μεταξύ κοινών και των περιφράξεων. Τα κοινά (commons) και οι περιφράξεις (enclosures) αποτελούν δυο αλληλένδετες έννοιες που αντανακλούν τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς και υποδηλώνουν με μια πρώτη ανάγνωση την συμμετοχή ή την απαγόρευση των κοινωνιών και των κοινοτήτων από τη πρόσβαση, χρήση, ανάκτηση και διαχείριση των πόρων και μέσων παραγωγής και αναπαραγωγής.

Σε αυτή τη πρώτη ανάγνωση φαίνεται ότι η σφαίρα των κοινών αποτελεί το πεδίο μιας παγκόσμιας αλλά και τοπικής διαμάχης για τον έλεγχο γύρω από τα λεγόμενα φυσικά κοινά (αέρας, θάλασσες, ποτάμια, δάση), τα δημόσια κοινά (υποδο-

μές, δίκτυα μεταφορών, τηλεπικοινωνίες, εκπαίδευση, υγεία), τα πολιτισμικά κοινά (γλώσσες, επιστήμες, τέχνες), τα γενετικά κοινά (γονίδια), τα ενεργειακά κοινά (ενεργειακοί πόροι), τα πληροφοριακά κοινά (διαδίκτυο), κ.α.. Σε αυτό το αρχιπέλαγος των κοινών αρκετοί μελετητές συμπεριλαμβάνουν και τα αστικά κοινά, τα οποία αφορούνε τους πράσινους χώρους, τα δίκτυα υποδομών, τους αρχαιολογικούς χώρους, γενικότερα τους κοινόχρηστους και κοινωφελείς χώρους. Τέλος, έχει εκφραστεί η άποψη ότι όλο το οικιστικό απόθεμα, οι χρήσεις γης, το αστικό τοπίο και η τοπική ζωτικότητα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως μορφές κοινών (Burton, 2000· Μπριασούλη, 2003).

Με μια πιο αναλυτική προσέγγιση θα δείξω ότι το εύρος της σφαίρας των κοινών δεν αποτελεί απλώς τη διεκδίκηση χωρικών ποσοτήτων, αλλά καθορίζεται από τα πεδία και τις μορφές κοινωνικής αυτοθέσμησης και αυτοοργάνωσης και από τις απαντήσεις της σχέσης κεφάλαιο ή και άλλων ετερονομιών μέσω των περιφράξεων.

8. ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ

Η διαμάχη γύρω από τα κοινά εκφράζεται από δυο βασικές προσεγγίσεις. Από τη μια είναι οι προσεγγίσεις που υποστηρίζουν και μελετούν τις περιφράξεις και αντιλαμβάνονται τα κοινά μόνο ως πόρους για οικονομική εκμετάλλευση και επομένως επιδιώκουν τον σφετερισμό και την εμπορική εκμετάλλευση των κοινών δηλαδή την παραγωγή αξίας και υπεραξίας από τα κοινά. Από την άλλη υπάρχουν οι προσεγγίσεις που υποστηρίζουν τον κομμουνισμό των κοινών, που σημαίνει τη δημιουργία χειραφετικών «κοινών σχέσεων» (commoning) μέσω των οποίων αυτοδιαχειρίζονται με συλλογικούς μη εμπορικούς τρόπους οι κοινοί πόροι.

8.1 Προσεγγίσεις υπέρ των περιφράξεων

Οι προσεγγίσεις που υποστηρίζουν την περίφραξη των κοινών διακρίνονται σε τρία είδη: τις νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις, τις προσεγγίσεις της κρατικής ρύθμισης και τις προσεγγίσεις της συλλογικής δράσης.

Η νεοφιλελεύθερη προσέγγιση έχει ως αναφορά τη λεγόμενη θεωρία της «τραγωδίας των κοινών» του Hardin (1968), ο οποίος υποστήριξε στα τέλη της δεκαετίας του '60 ότι, στους κοινούς πόρους, αν υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση και έλλειψη δι-

καιωμάτων ιδιοκτησίας, τότε οι χρήστες συμπεριφέρονται εγωιστικά, σαν «ελεύθεροι καβαλάρηδες», και υπερχρησιμοποιούν τους πόρους μέχρι που τους καταστρέφουν ολοκληρωτικά. Η νεοφιλελεύθερη προσέγγιση υποστηρίζει ότι ο μόνος τρόπος για να προστατευτούν και να αξιοποιηθούν οι κοινοί πόροι είναι να περιφραχθούν και να τους αποδοθούν δικαιώματα ατομικής ιδιοκτησίας.

Η προσέγγιση της κρατικής ρύθμισης αντιτίθεται στην ιδιωτικοποίηση και υποστηρίζει ότι, για την προστασία και την αποδοτικότερη εκμετάλλευση των κοινών πόρων, ο καλύτερος εγγυητής είναι το κράτος (Carruthers and Stoner, 1981).

Τέλος, η προσέγγιση της συλλογικής δράσης (Ostrom, 1990) αντιτίθεται στην ιδιωτικοποίηση και στον κρατικό έλεγχο και, αναζητώντας μια συμβατότητα του καπιταλισμού με τα κοινά, υποστηρίζει ότι κοινότητες παραγωγών μπορούν με συμμετοχικούς συλλογικούς τρόπους να φέρουν αποδοτικά εμπορικά αποτελέσματα.

8.2 Προσεγγίσεις για τον κομμουνισμό των κοινών

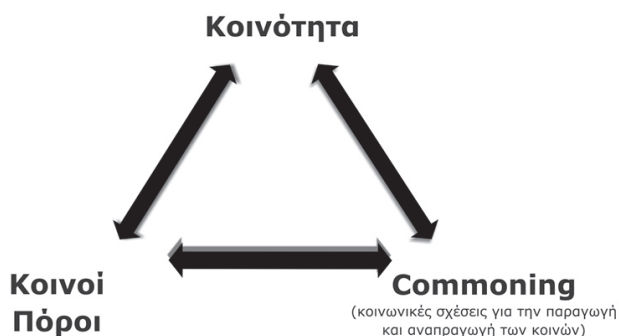
Οι προσεγγίσεις για τον κομμουνισμό των κοινών διαχωρίζονται από τα δίπολα ιδιωτική ή κρατική διαχείριση των κοινών και αναγνωρίζουν στα κοινά χαρακτηριστικά που βασίζονται κυρίως στη δυναμική των κοινωνικών σχέσεων, θεωρώντας περιοριστικό το ζήτημα των κοινών όταν αντιμετωπίζεται μόνο σε σχέση με πόρους-πηγές (ποροκεντρική προσέγγιση).

Σύμφωνα με τον De Angelis (στο De Angelis και Stavrides 2010:27-28):

«Υπάρχει μια τεράστια βιβλιογραφία που θεωρεί τα κοινά ως πόρους για την χρήση των οποίων οι άνθρωποι δεν χρειάζεται να πληρώνουν. Ότι εμείς μοιραζόμαστε είναι ότι έχουμε κοινό. Η δυσκολία με αυτόν το “πόρο – κεντρικό” ορισμό των κοινών είναι ότι είναι πολύ περιορισμένος, δεν μπορεί να πάει πολύ μακριά. Εμείς χρειάζεται να τον ανοίξουμε και να τοποθετήσουμε τις κοινωνικές σχέσεις στον ορισμό των κοινών».

Σύμφωνα με την προσέγγιση των αυτόνομων μαρξιστών (Caffentzis, 2010· De Angelis, 2007· Linebaugh, 2008· Midnight Notes Collective and Friends, 2009) τα κοινά εμπεριέχουν ταυτόχρονα τρία θεμελιώδη χαρακτηριστικά: τους κοινούς πόρους, τις κοινότητες και τις σχέσεις που δημιουργούν κοινά (commoning). Τα άτομα, τα οποία μέσα από σχέσεις δημιουργίας κοινών συγκροτούν χειραφετικές κοινότητες που αυτοδιαχειρίζονται με μη εμπορικούς τρόπους μοιράσματος τους κοινούς πόρους αποκαλούνται

«commoners». Επίσης ο Σταυρίδης (2011:173) υποστηρίζει «η κοινότητα αναπτύσσεται μέσα από την «από κοινού» παραγωγή (commoning), μέσα από δράσεις και μορφές οργάνωσης προσανατολισμένες στην παραγωγή των κοινών (commons).»

σχήμα 1. Σύνθεση των Κοινών

Με βάση τον παραπάνω τριπλό ορισμό των κοινών (κοινοί πόροι - σχέσεις δημιουργίας κοινών - κοινότητες), εξάγεται η διαπίστωση ότι τα κοινά δεν είναι αυθύπαρκτα, δεν υπάρχουν από μόνα τους, όπως επίσης δεν είναι μια νοσταλγική αναφορά στο μεσαιωνικό παρελθόν των κοινοτήτων των «commoners». Όπως το θέτει ο Harvey (2011: 105) «τα κοινά δεν είναι κάτι που υπήρχε κάποτε στο μακρινό παρελθόν και από τότε χάθηκε, αλλά κάτι το οποίο διαρκώς παράγεται». Επίσης τα κοινά, με βάση την ίδια αντίληψη, δεν διεκδικούνται από την κυρίαρχη εξουσία π.χ. με τη μορφή αιτημάτων απέναντι στο κράτος, παρά μόνο κατασκευάζονται, δημιουργούνται, σχηματοποιούνται και αναπαράγονται κάθε φορά μέσα από τις διαδικασίες σχέσεων δημιουργίας κοινών, τις διαδικασίες της από κοινού (ανά)παραγωγής των κοινών, οι οποίες είναι και οι μόνες ικανές για την υπεράσπιση και διατήρησή τους. Επίσης, η εστίαση στις διαδικασίες των κοινωνικών σχέσεων επιτρέπει τη σύνδεση των κοινών με την κοινωνική συνεργασία, τις μορφές κοινωνικής αναπαραγωγής, και τους κοινωνικούς αγώνες. Όπως ισχυρίζεται ο De Angelis (2009) «ο λόγος για τον οποίο τα κοινά δεν μπορούν απλώς να απαιτηθούν είναι ότι εμείς δεν αναπαράγουμε με τη μορφή αιτημάτων. Σε γενικές γραμμές, αναπαράγουμε εμπλεκόμενοι σε σχέσεις με άλλους και ακολουθώντας τους κανόνες αυτών των σχέσεων. (...) εμείς χρειάζεται να κάνουμε περισσότερα από το να απαιτούμε απλώς –εμείς χρειάζεται να τα κατασκευάσουμε (τα κοινά) εντός των αγώνων».

Επιπλέον, κεντρική έννοια στην συζήτηση των κοινών αποτελεί η έννοια της περιφράξης και της λεγόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης. Με βάση την μαρξική προσέγγιση, η περίφραξη των κοινών πρωτοαναφέρεται στην ανάλυση του Κεφαλαίου του Μαρξ (2009[1867]) και αφορούσε τις διαδικασίες σφετερισμού των κοινοτικών-κοινών γαιών μέσω της λεγόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης, κατά την μετάβαση από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Η διαδικασία αυτή είχε ως στόχο να διαχωρίσουν οι χρήστες των κοινών γαιών, οι λεγόμενοι «commoners», από τα μέσα παραγωγής και αναπαραγωγής, να μεταναστεύσουν στα ανερχόμενα βιομηχανικά αστικά κέντρα και εκεί να εργαστούν υπό καθεστώς μισθωτής εργασίας.

Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα, αρκετοί μελετητές (Caffentzis, 2010· Vasudevan et al., 2008· Hardt & Negri, 2000· Harvey, [2013]2012· Hodgkinson, 2012), εξετάζοντας τον τρόπο λειτουργίας του νεοφιλελευθερισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, διαπιστώνουν ότι οι περιφράξεις διαρκώς επεκτείνονται και επομένως δεν αποτελούν απλώς ένα προκαπιταλιστικό φαινόμενο. Ως «νέες περιφράξεις» αναγνωρίζουν μεταξύ άλλων την έμφυλη καταπίεση, τη πληροφοριακή συσσώρευση, την υφαρπαγή της γης, τη συσσώρευση πληθυσμών σε παραγκουπόλεις, τα Προγράμματα Δομικής Αναπροσαρμογής του ΔΝΤ που εφαρμόστηκαν στην Λατινική Αμερική και την Αφρική τη δεκαετία του '80, τη μετανάστευση, τους πολέμους για πρώτες ύλες, την κρίση χρέους, τη ρύπανση του περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή, την πτώση του ανατολικού μπλοκ και τον καπιταλιστικό δρόμο της Κίνας, καθώς και την συρρίκνωση του μεταπολεμικού κράτους πρόνοιας των δυτικοευρωπαϊκών χωρών. Με παρόμοιο τρόπο την τελευταία δεκαετία αρκετοί γεωγράφοι μελετώντας την χωρική εξέλιξη των περιφράξεων υποστηρίζουν ότι η λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση είναι μια συνεχιζόμενη λειτουργία του καπιταλισμού παρά απλώς ένα προκαπιταλιστικό φαινόμενο (Glassman, 2006· Hart, 2006· Hodgkinson 2012). Ο Harvey (2003: 147) συγκεκριμένα έχει υποστηρίξει, ότι οι σύγχρονες μορφές της παγκοσμιοποίησης χαρακτηρίζονται από εντελώς νέους μηχανισμούς αποστέρησης – εκτόπισης, οι οποίοι περιλαμβάνουν:

«την εμπορευματοποίηση και ιδιωτικοποίηση της γης και τη βίαιη εκδίωξη των αγροτικών πληθυσμών (...), τη μετατροπή των διαφόρων μορφών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (κοινά, κολεκτίβες, κράτος κτλ) σε αποκλειστικά ιδιωτικά καθεστώτα ιδιοκτησίας (...), καταστολή των δικαιωμάτων στα κοινά, εμπορευματοποίηση της

εργατικής δύναμης και την κατάργηση των εναλλακτικών (ιθαγενικών) μορφών παραγωγής και κατανάλωσης, νεοαποικιοκρατία και ιμπεριαλιστικές διαδικασίες ανάληψης των περιουσιών (...), αύξηση κερδών στις συναλλαγές και στη φορολογία, ειδικά της γης, εμπόριο σκλάβων (το οποίο συνεχίζεται ιδίως στη βιομηχανία του sex), τοκογλυφία, δημόσιο χρέος (...) ως ριζικών μέσων συσσώρευσης μέσω της αποστέρησης» (Harvey, 2005: 159).

Ο Harvey (2005) συνοψίζοντας την ανάλυσή του εντοπίζει τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά στη «συσσώρευση μέσω της αποστέρησης»: ιδιωτικοποίηση, εμπορευματοποίηση, χρηματοπιστοτικοποίηση και διαχείριση-χειραγώγηση των περιουσιακών στοιχείων.

9. Ο ΚΟΙΝΟΣ ΧΩΡΟΣ

Με βάση το παραπάνω θεωρητικό πλαίσιο θα γίνει το πέρασμα στην σύνδεση των κοινών με τον χώρο. Για την εξέταση του Κοινού Χώρου απαιτείται η εννοιολόγηση της έννοιας του χώρου. Για τον σκοπό αυτό εμπνέομαι από τις προσεγγίσεις των Λεφέβρ (1974) και Κωτσάκη (2012).

Επιστρέφοντας στην τριαλεκτική ανάλυση του Λεφέβρ (1974) ο χώρος δεν αποτελεί ένα κενό δοχείο που γεμίζει με πράξεις, σχέσεις και ιδεολογίες αλλά διακρίνεται στον φυσικό, νοητικό και κοινωνικό χώρο, αντίστοιχα στην χωρική πρακτική, στις αναπαραστάσεις του χώρου και στον αναπαραστημένο χώρο και τέλος στον αντιληπτό, νοητικό και βιωμένο χώρο.

Επίσης, ο Κωτσάκης (2012) συλλαμβάνει τον Κοινωνικό Χώρο ως την ενότητα του Φυσικού Χώρου (ενέργεια, έκταση, χρόνος) με το Κοινωνικό Σύστημα (κοινωνικές σχέσεις και κοινωνικά υποκείμενα) και τον Τρόπο Επικοινωνίας (κοινωνικές σχέσεις και κοινωνικές δυνάμεις), ο οποίος αλληλεπιδρά μέσω των διαδικασιών πραγμάτωσης, ανάδυσης, αναπαραγωγής και ενεργοποίησης με το Σύστημα Επικοινωνίας (πράξεις και σχέσεις επικοινωνίας). Τέλος, ως τόπο ορίζει ο Κωτσάκης (2012) τον βιωμένο κοινωνικό χώρο. Ιδιαίτερα κρίσιμη είναι η διαφοροποίηση του Κωτσάκη από την προσέγγιση των αυτόνομων μαρξιστών περί των κοινών, καθώς τονίζει τη σημασία του περάσματος από την κεντρικότητα των δυνάμεων (δυναμοκεντρική προσέγγιση) στην κεντρικότητα των σχέσεων, ώστε να μπορεί να συγκροτηθεί ο τρόπος επικοινωνίας.

«Η κριτική στον ποροκεντρισμό δεν δίνει τη θέση της κεντρικότητας των πόρων σε μια κεντρικότητα των δυνάμεων. Το κεντρικό στην προτεινόμενη έννοια του κοινού είναι οι σχέσεις. Το πέρασμα από τις δυνάμεις στις σχέσεις δεν έχει θεωρητική μόνο σημασία αλλά και πρακτική, και μάλιστα, κυρίως πρακτική: αφορά την πράξη ως θεωρητικά ολοκληρωμένη πρακτική. Η κινηματική πράξη συγκρότησης του κοινού (πρέπει να) είναι, κυρίως, πράξη ανάπτυξης σχέσεων και, συμπληρωματικά, πράξη συγκρότησης των δυνάμεων που απαιτούνται για την πραγμάτωση των σχέσεων» (Κωτσάκης, 2013: 12).

Εμπνεόμενος από την ανάλυση του Λεφέβρ : Φυσικός - Νοητικός - Κοινωνικός Χώρος, και Βιωμένος - Αντιληπτός - Κατανοητός Χώρος, και από την ανάλυση του Κωτσάκη : Φυσικός Χώρος - Τρόπος Επικοινωνίας - Κοινωνικό Σύστημα, που συνιστούν τον Κοινωνικό Χώρο, καθώς και την κριτική του στην ανάλυση των αυτόνομων μαρξιστών για τα κοινά : Κοινοί Πόροι - Σχέσεις Δημιουργίας Κοινών - Κοινότητες, προτείνω την έννοια του Κοινού Χώρου.

Σχήμα 2. Ο Κοινός Χώρος

Ως Κοινό Χώρο προτείνω την διανυσματική αλληλεπίδραση μεταξύ του Βιοφυσικού Χώρου των Κοινών Πόρων με τον Τρόπο Επικοινωνίας και το Χώρο των Κοινοτήτων (Τσαβδάρोगλου, 2012, 2013, 2015). Ο βιοφυσικός-αντιληπτός Χώρος

των Κοινών Πόρων αποτελεί τη χωρική πρακτική συλλογικού μοιράσματος των πόρων-μέσων (ανα)παραγωγής. Ο βιοφυσικός χώρος των Κοινών Πόρων ορίζεται, κατασκευάζεται ή ανακτάται κάθε φορά από τον Τρόπο Επικοινωνίας. Ο Τρόπος Επικοινωνίας συνθέτει τις κοινότητες των κοινωνικών υποκειμένων στον Χώρο των Κοινοτήτων.

Επομένως, το σημείο κλειδί του Χώρου των Κοινών είναι η αλληλεπίδραση και η επικοινωνία μεταξύ των Κοινών Πόρων με τον Τρόπο Επικοινωνίας και τις Κοινοότητες. Η διάρρηξη των παραπάνω σχέσεων πραγματοποιείται με τις περιφράξεις. Ανάλογα με το ποιά από τις παραπάνω σχέσεις τείνει να περιφραχθεί έχουμε τις:

Περιφράξεις των Κοινών Πόρων. Πρόκειται για τις κλασσικές και νέες περιφράξεις, όπως σφετερισμός και εμπορευματοποίηση των κοινών γαιών, της ενέργειας, των φυσικών πόρων, σύγχρονη υπαρπαγή γης, πληροφοριών, γονιδίων, γνώσης, σωματών κτλ. Σε χωρικό επίπεδο ως νέες περιφράξεις μπορούν να αναγνωριστούν οι αναπλάσεις και ο εξευγενισμός των πόλεων, οι πολιτικές ενοικίων και οι πολιτικές αποστέρησης-εκτόπισης. Οι παραπάνω διαδικασίες συνδέονται με τη μονιμότητα της λεγόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης ως συστατικό στοιχείο της σχέσης κεφάλαιο, δηλαδή με τον διαρκή διαχωρισμό των ανθρώπων από τα μέσα (ανα)παραγωγής και το μετασχηματισμό τους στην εμπορευματική μορφή και αξιακή μορφή του κεφαλαίου.

Περιφράξεις των Τρόπων Επικοινωνίας. Πρόκειται για τον σφετερισμό της κοινωνικής συνεργασίας προς όφελος των διαφόρων συστημάτων εξουσίας και διακρίσεων. Πρόκειται για τις περιφραγμένες Κοινωνικές Σχέσεις και τις περιφραγμένες Κοινωνικές Δυνάμεις, που σημαίνει περίφραξη των σχέσεων των υποκειμένων, περίφραξη των υποκειμενικών ικανοτήτων και, ταυτόχρονα, περίφραξη των αντικειμενικών δυνατοτήτων.

Περιφράξεις των Κοινοτήτων. Πρόκειται για την κοινωνική και πολιτική συγκρότηση των περιφραγμένων κοινοτήτων, στις οποίες μέσω της συμπερίληψης ή του αποκλεισμού έχει λάβει χώρα η περίφραξη των κοινωνικών σχέσεων, των κοινωνικών υποκειμένων και των κοινών πόρων. Χωρικά παραδείγματα αποτελούν οι περικλειστες-περιφραγμένες κοινότητες, τα στρατόπεδα κράτησης μεταναστών, οι φυλακές, τα επιχειρηματικά cluster, τα mall, καθώς και τα κάθε είδους γκέτο.

ΙΟ. Ο ΚΟΙΝΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΦΡΑΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Με βάση το θεωρητικό πλαίσιο που αναπτύχθηκε θαδειχθεί ότι η συζήτηση για το Δικαίωμα στην Πόλη καθώς και η διαλεκτική των Κοινών και Περιφράξεων βρίσκεται στο επίκεντρο της πολιτικής και κοινωνικής διαμάχης στην Ελλάδα την εποχή της κρίσης.

Είναι γεγονός ότι η σταδιακή συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας και της μεσαίας τάξης είχε ως αποτέλεσμα, ιδιαίτερα μετά την εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008 και το κίνημα των αγανακτισμένων το 2011, να αναδυθούν πλήθος κινημάτων πόλης, τα οποία επιδιώκουν να απαντήσουν στα ζητήματα της κοινωνικής αναπαραγωγής, θέτοντας στο επίκεντρο της δραστηριότητάς τους τον Κοινό Χώρο. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα των συνελεύσεων γειτονιάς, τα αυτοδιαχειριζόμενα πάρκα, οι συλλογικές περιαστικές καλλιέργειες, τα κατειλημμένα στεγαστικά εγχειρήματα και τα κοινωνικά κέντρα - ελεύθεροι κοινωνικοί χώροι - καταλήψεις - στέκια, οι δομές αλληλέγγυας οικονομίας και οι δομές κοινωνικής αλληλεγγύης, όπως κοινωνικά ιατρεία, κοινωνικά παντοπωλεία, χαριστικά παζάρια, συλλογικές κουζίνες, δίκτυα ανταλλαγής προϊόντων χωρίς μεσάζοντες, καθώς και συνεταιριστικές μορφές εργασίας. Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ο υβριδικός χαρακτήρας των παραπάνω μορφωμάτων, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις γίνονται πεδίο σφετερισμού από πολιτικές οργανώσεις, έχουν φυλετικό προσανατολισμό π.χ. συσσίτια και αιμοδοσίες της Χρυσής Αυγής μόνο για Έλληνες, θεσμική εποπτεία από δήμους, εκκλησία και ΜΚΟ και δυσδιάκριτα όρια μεταξύ εμπορευματικών και μη-εμπορευματικών σχέσεων (Τσαβδάρογλου, 2012, 2013, 2015).

Την ίδια στιγμή η ανάδυση των νέων περιφράξεων και οι διαδικασίες της μονιμότητας της λεγόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης λαμβάνουν χώρα τόσο στον βιοφυσικό χώρο όσο και στις κοινωνικές σχέσεις καθώς και στη συγκρότηση των κοινοτήτων.

Πίνακας 1. Χώρος των περιφράξεων

	Βιοφυσικός Χώρος	Τρόπος Επικοινωνίας	Κοινότητα
Φύλο	Φυλάκιση και διαπόμευση οροθετικών και διεμφυλικών εργατριών του έρωτα, ποινικοποίηση τοκετού στο σπίτι, αύξηση έμφυλης βίας	Ένταση της αρρενωπότητας και της πατριαρχίας	Ισχυροποίηση κοινωνικά κυρίαρχων φύλων
Φυλή	Φράχτης στον Έβρο, αστυνομική επιχείρηση «Ξένιος Ζευς», νέα στρατόπεδα κράτησης μεταναστών	Αντιμεταναστευτική νομοθεσία και ρατσιστική ρητορική εναντίον μεταναστών	Ισχυροποίηση εθνικών, φυλετικών, οικογενειακών σχέσεων
Τάξη	Πολιτικές fast truck, εξευγενισμός, αρπαγή γης, ιδιωτικοποιήσεις, ανεργία, ευελιξία και επισφάλεια, επιστρατεύσεις απεργών	Κατηγορίες και έννοιες του Κεφαλαίου: αξία, εμπόρευμα, υπαγωγή, ανταλλαγή, φετιχισμός του εμπορεύματος	Ισχυροποίηση ταξικών διαιρέσεων (προλεταριάτο, μεσαία τάξη, αστική τάξη)
Κουλτούρα	Κλείσιμο ΕΡΤ, καταστολή και ποινικοποίηση ανεξάρτητων ιστοσελίδων, κρατικές και φασιστικές επιθέσεις σε θέατρα (Χυτήριο, εκκένωση κατάληψης θεάτρου Εμπρός)	Κοινωνία του θεάματος, λογοθετικές - βιοπολιτικές περιφράξεις	Ισχυροποίηση και ανάδυση ταυτοτικών κοινοτήτων (θρησκευτικές, οπαδικές, μουσικές, πολιτικές κοινότητες)

Συγκεκριμένα η εφαρμογή των πολιτικών περίφραξης μπορεί να ταξινομηθεί στα πεδία του φύλου, της φυλής, της τάξης και της κουλτούρας (πίνακας 1). Συνοπτικά, ως νέες περιφράξεις μπορούν να αναγνωριστούν οι περικοπές μισθών και συντάξεων, η επισφαλαιοποίηση των εργασιακών σχέσεων, οι επιστρατεύσεις απεργών, η ιδιωτικοποίηση και εμπορευματοποίηση δημόσιων υποδομών και υπηρεσιών (μεταφορές, υγεία, εκπαίδευση, κρατικά ακίνητα), η ελαστικοποίηση της περιβαλλοντικής

νομοθεσίας, οι αυξήσεις φόρων σε μεταφορές-ενέργεια-ασφάλιση-ιδιοκτησία, η υπαρπαγή γης και ακινήτων (Χατζημιχάλης, 2014), η ένταση της έμφυλης καταπίεσης (Βαΐου, 2013), ο φράχτης στον Έβρο, τα νέα κέντρα κράτησης μεταναστών, η ποινικοποίηση αγωνιζομένων ενάντια στις περιφράξεις των μεταλλείων χρυσού στη Χαλκιδική και οι εκκενώσεις πολιτικών καταλήψεων και κοινωνικών κέντρων.

II. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Κλείνοντας το ερώτημα που προκύπτει είναι ότι εάν «εμείς είμαστε η κρίση» (Holloway, 2011[2010]) τότε πως μπορούμε να επιβιώσουμε έξω από την λογική του νόμου της αξίας και της εργασιακής διαδικασίας. Μπορούμε να θεωρήσουμε τις αυτοοργανωμένες πρωτοβουλίες και τις δομές κοινωνικής αλληλεγγύης ως μορφές κοινών; Επιπλέον πως τα κοινά μπορούν να προστατευτούν χωρίς να δημιουργούν περικόλιστα συστήματα κοινωνικών σχέσεων στο τρίπτυχο φύλο-φυλή-τάξη;

Συμπερασματικά κρίνω σημαντική την θέση του De Angelis (2007:239) ότι «το κεφάλαιο δημιουργείται μέσω των περιφράξεων ενώ τα υποκείμενα στο αγώνα διαμορφώνονται μέσω των κοινών. Ως εκ τούτου η “επανάσταση” δεν είναι αγώνας για τα κοινά αλλά μέσω των κοινών, όχι για αξιοπρέπεια, αλλά μέσω της αξιοπρέπειας». Η διάκριση μεταξύ του αγώνα για τα κοινά και του αγώνα μέσω των κοινών είναι κρίσιμη για την έκβαση των κοινωνικών αγώνων. Επομένως ισχυρίζομαι ότι τα υποκείμενα που δημιουργούν τον Κοινό Χώρο και διεκδικούν το Δικαίωμα στην Πόλη οφείλουν διαρκώς να αγωνίζονται ενάντια στις σχέσεις της πατριαρχίας, του εθνικισμού και του κεφαλαίου, οι οποίες επιδιώκουν να σφετεριστούν τα κοινά.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ενδεικτικά μεταξύ 1968-1981 πάνω από 10.000 σπίτια καταλήφθηκαν στο Άμστερνταμ και άλλα 15.000 στην υπόλοιπη Ολλανδία (Duivenvoorden, 2000, Owens, 2008), στην Ιταλία μεταξύ 1969 και 1975 οι καταλήψεις στέγης ανέρχονταν σε περίπου 20.000 (Katsiaticas, 2007), και στη συνέχεια μεταξύ 1985 και 2003 καταγράφονται 262 κατειλημμένα εργοστάσια που έχουν μετατραπεί σε κοινωνικά κέντρα κυρίως σε Μιλάνο, Ρώμη, Μπολόνια, Τορίνο και Νάπολη (Mudi, 2013), στο

Λονδίνο οι επιτροπές «Καταληψίες όλου του Λονδίνου» (1973-1975), «Επιτροπή Δράσης των Καταληψιών» (1975-1977) και στη συνέχεια η «Ένωση των Καταληψιών του Λονδίνου» συντονίζουν περίπου 30.000 καταλήψεις (Σούζας, 2015) και στο Δυτικό Βερολίνο στις αρχές της δεκαετίας του '80 εκτιμάται ότι περίπου 150.000 άτομα κινούνταν γύρω από τις καταλήψεις (Katsiaficas, 2007).

2. Αναφέρεται στο Καραμπελιάς, Γ., Μεταξάς, Γ., Παντελεμίδου, Ν., Σταματοπούλου, Χρ. και Θ., Τσούμπας 1982. Καταλήψεις Σπιτιών στη Δυτική Ευρώπη, Αθήνα: εκδόσεις Κομμούνα.

3. Η συζήτηση γύρω από τα κοινά θα γίνει κεντρική τα τελευταία χρόνια (2010-2014) σε αρκετά συνέδρια, ημερίδες, συμπόσια και εργαστήρια, τα οποία μελετούν τα «αστικά κοινά», τον «κοινό χώρο» ή «χώρο των κοινών» όπως το συνέδριο «International Conference on the Commons» (Berlin, 12-14 Oktober 2010), το εργαστήριο «Mapping the Commons» (Athens 2010, Istanbul 2012, Rio de Janeiro 2013, Belo Horizonte 2013, São Paulo 2013, Quito 2013), το συνέδριο «Reclaiming the Commons in central and eastern Europe» (Warsaw, 19-21 April 2013), το συνέδριο «Commoning the City» (Stockholm, 11 April 2013), το συνέδριο «The Economics of the Commons» (Berlin, 22-24 May 2013), το συνέδριο «Commons and the Changing Commons» (MT Fuji, Japan, 3-7 June 2013), το συμπόσιο «Urban Commons beyond State and Market» (Berlin, 27-28 September 2013). Επίσης σε αρκετά συνέδρια υπάρχουν θεματικά session πάνω στα κοινά όπως το «Contesting Post-Democratic Cities: Struggling for Public Space and an Urban Commons» στο RGS-IBG Annual International Conference, (Edinburg 3-5 July 2012), το «Producing the urban commons» στο 6th International Conference of Critical Geography (ICCG) (Frankfurt am Main, 16-20 August 2011), η ανοιχτή συζήτηση «Ο Χώρος των Κοινών και της Κρίσης» στο εργαστήριο «συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη» (Θεσσαλονίκη, 17 Ιουνίου 2013). Επίσης τα εργαστήρια «Deep Dive on the Commons» (Bangkok 2010, Mexico City, Pontoise-Paris 2012) από το δίκτυο Commons Strategies Group, τα σεμινάρια Ματαρόα με θέμα «“Against Crisis, For the Commons”: Towards a New Mediterranean» (Ικαρία, 14-18 Ιουλίου 2013), η ημερίδα «Reclaiming Land, Building the Urban Commons» (Columbia University, 29 October 2013), το θερινό σχολείο «Commoning The City» από το εργαστήριο «Spaces of Commoning» (Vienna, 22-29 Ιουνίου 2014), και το «From generation to generation – the use of commons in a changing society» (Umea, Sweden, 16-19 September 2014).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abgeordnetenhaus Berlin, (2002) Kleine Anfragen zum Thema Stadtentwicklung, Umwelt. In K-G. Wellmann (CDU), *Wohnungspolitische Projekte*, Drucksache

15/643.

- Adey, P. & Kraftl, P. (2008) Architecture/affect/inhabitation. *Annals of the Association of American Geographers*, 98, 213–231.
- Auriat, N. & Rochet, L. (2001) Preface. In A. Rodgers and J. Tillie (eds.), *Multicultural policies and modes of citizenship in European cities*. Burlington, VT: Ashgate Publishing.
- Βαΐου, Ντ. (2013) Όταν το φύλο (δεν) συνάντησε την κρίση. Εκτοπισμένα σώματα και απούσες προσεγγίσεις. Στο Καναρέλλης, Θ. et al. (επιμ.) *Μεταβολές και ανα-σημασιοδοτήσεις του χώρου στην Ελλάδα της Κρίσης*, Πρακτικά συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Beiter, K.D. (2005) *The Protection of the Right to Education by International Law*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Bernt, M. (2003) *Rübergeklappt! Die 'Behutsame Stadterneuerung' im Berlin der 90er Jahre*. Berlin: Schelsky & Jeep.
- Bezmetz, D. (2013) Urban Citizenship, the Right to the City and Politics of Disability in Istanbul. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37, 93–114
- Bonefeld, W. (2001) *The permanence of primitive accumulation: commodity fetishism and social constitution*. In <http://www.commoner.org.uk/02bonefeld.pdf> (20/04/2013).
- Brenner, N., Marcuse, P. & Mayer, M. (2009) Introduction. *City*, 13(2), 176–184.
- Burton, M. (2000) The city as commons - Creating a deliberate place through land use planning. Paper presented at the 8th IASCP Conference. Bloomington, Indiana.
- Caffentzis, G. (2010) The Future Of 'The Commons': Neoliberalism's 'Plan B' Or The Original Disaccumulation Of Capital? *New Formations*, 69(1), 23–41.
- Carruthers, I. & Stoner, R. (1981) Economic Aspects and Policy Issues in Groundwater Development. *World Bank staff working paper No 496*. Washington, D.C.
- Castells, M. (1977) *The urban question*. London: Arnold.
- Communismos 2.0 Festival – Συνέδριο (2012) *Από την κυκλοφορία του κεφαλαίου, της πατριαρχίας και του εθνικισμού στην κυκλοφορία των αγώνων, των κοινών και των μικροκομμουνισμών*. Στο <http://www.communismos.com/> (10/12/2013).
- Davies, T. (1998) *Amsterdam: Comments on a City of Culture*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.

- De Angelis, M. (2007) *The Beginning of History: Value Struggles and Global Capital*. London: Pluto.
- De Angelis, M. (2009) The tragedy of the capitalist commons. *Turbulence*, 5, 32-33.
- De Angelis, M. and Stavrides, St., (2011 [2010]). Σχετικά με τα Κοινά. Στο *Commons vs Crisis: η έξοδος από τον καπιταλισμό και κάθε ετερονομία περνάει μέσα από τον αγώνα για τα κοινά*. Θεσσαλονίκη: Rebel: Θεωρία και ανάλυση για το ανταγωνιστικό κίνημα, 25-63.
- De Souza, L.M. (2010) Which right to which city? In defence of political-strategic clarity. *Interface: a journal for and about social movements*, 2(1), 315-333.
- Dikeç, M. (2005) (In)Justice and the 'right to the city': The case of French national urban policy. In Wastl-Walter D., Staeheli L., and Dowler L., (eds) *Rights to the City*. International Geographical Union, Home of Geography Publication Series Volume III. Rome: Societa Geografica Italiana, 45-55.
- Duivenvoorden, E. (2000) *Een Voet Tussen de Deur: Geschiedenis van de Kraakbeweging 1964-1999*. Amsterdam: Uitgeverij de Arbeiderspers.
- Federici, S. ([2004], 2011) *Ο Κάλιμπαν Και Η Μάγισσα: Γυναίκες, Σώμα και Πρωταρχική Συσώρευση*, (μτφρ. Γραμμένου Ι., Γυιόκα Λ., Μπίκας Π., Χασιώτης Λ.), Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις των ξένων.
- Federici, S. (2011) *Feminism And the Politics of the Commons*. In <http://www.commoner.org.uk/?p=113> (10/12/2013).
- Fenster, T. (2005) The Right to the Gendered City: Different Formations of Belonging in Everyday Life. *Journal of Gender Studies*, 14, 217-31.
- Geronimo, (2001 [1990]) *Μπουρλότο και Φωτιά, η ιστορία των Γερμανών Αυτόνομων*, (μτφρ. Β. Δερμιτζάκη, Χ. Λαδής, Ανάρες). Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.
- Gibson, K. (2005) 11,000 vacant lots, why take our garden plots? Community garden preservation strategies in New York City's gentrified Lower East Side. In Wastl-Walter D., Staeheli, L., & Dowler, L. (eds) *Rights to the City*. International Geographical Union, Home of Geography Publication Series Volume III. Rome: Societa Geografica Italiana, 353-369.
- Glassman, J. (2006) Primitive accumulation, accumulation by dispossession, accumulation by extra-economic means. *Progress in Human Geography* 30(5), 608-625.

- Guattari, F. (2003[1980]) *Το αίσθημα της ευτυχίας γίνεται ανατρεπτικό όταν είναι συλλογικό*, (μτφρ. Ε. Παπακωνσταντίνου). Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.
- Hardt, M. & Negri, A. (2002[2000]) *Αυτοκρατορία*, (μτφρ. Ν. Καλαϊτζής). Αθήνα: Scripta.
- Hardin, G. (1968) The tragedy of the commons. *Science*, 162, 1243-1248.
- Hart, G. (2006) Denaturalising dispossession: critical ethnography in the age of resurgent imperialism. *Antipode*, 38(5), 977-1004.
- Harvey, D. (2003) *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2005) *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2011) The future of the commons. *Radical History Review*, 109, 101-107.
- Harvey, D. (2013[2012]) *Εξεγερμένες Πόλεις: Από το Δικαίωμα στη Πόλη στην Επανάσταση της Πόλης*, (μτφρ. Κ. Χαλμούκου). Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.
- Häußermann, H., Holm, A. & Zunzer, D. (2002) *Stadterneuerung in der Berliner Republik: Modernisierung in Berlin-Prenzlauer Berg*. Opladen: Leske & Budrich.
- Hodkinson, St. (2012) The new urban enclosures. *City*, 16(5), 500-518.
- Holloway, J. (2011[2010]). *Ρωγμές στον Καπιταλισμό* (μτφρ. Χόλογουεη Α.). Αθήνα: Σαββάλας.
- Holm, A. and Kuhn, A. (2010) Squatting and Urban Renewal: The Interaction of Squatter Movements and Strategies of Urban Restructuring in Berlin. *International Journal of Urban and Regional Research* 35(3), 644-658.
- Homuth, K. (1984) *Statik Potemkinscher Dörfer: 'behutsame Stadterneuerung' und gesellschaftliche Macht in Berlin-Kreuzberg*. Berlin: Ökotopia.
- Jacobs, J.M. (2006) A geography of big things. *Cultural Geographies*, 13, 1-27.
- Jeffrey, A., McFarlane, C. & Vasudevan, A. (2012) Rethinking Enclosure: Space, Subjectivity and the Commons. *Antipode*, 44(4), 1247-1267
- Καραμπελιάς, Γ., Μεταξάς, Γ., Παντελεμίδου, Ν., Σταματοπούλου, Χρ. και Τσούμπας, Θ. (1982). *Καταλήψεις Σπιτιών στη Δυτική Ευρώπη*. Αθήνα: εκδόσεις Κομμούνα.
- Katsiaficas, G. (2007) *Η Ανατροπή της Πολιτικής, Ευρωπαϊκά Αυτόνομα Κοινωνικά Κινήματα και η Αποαποικιοποίηση της Καθημερινής Ζωής*, (μτφρ. Π. Καλαμαράς). Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.
- Κωτσάκης, Δ. (2012) *Τρία και ένα κείμενα*. Αθήνα: Εκδόσεις των Συναδέλφων.
- Κωτσάκης, Δ. (2015, υπό έκδοση) *Η Δυναμική του Κοινού. Ταξικές αντιθέσεις και*

- ηγεμονία στον κοινωνικό χώρο. Θεσσαλονίκη: εκδόσεις των ξένων.
- Lefebvre, H. (1991[1947]) *Critique of everyday life*. London: Verso.
- Lefebvre, H. (1977[1968]) *Δικαίωμα στην πόλη: Χώρος και Πολιτική* (μτφρ. Τουρνικιώτης Π., Λωράν Κ.). Αθήνα: Παπαζήση.
- Lefebvre, H. (1991[1974]) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Leontidou, L. (2010) Urban Social Movements in ‘Weak’ Civil Societies: The Right to the City and Cosmopolitan Activism in Southern Europe. *Urban Studies*, 47, 1179-1203.
- Linebaugh, P. (2008) *The Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for All*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
- Makrygianni, V. & Tsavdaroglou, Ch. (2013) “The right to the city” reversed – the Athenian right to the city in a crisis era. In RC21 (Research Committee 21) Conference Sociology of Urban and Regional Development, International Sociological Association, *Resourceful cities*, Humboldt-University Berlin, Institute for Social Science, Berlin, 29-31 August 2013 (e-book).
- Makrygianni, V. & Tsavdaroglou, Ch. (2015) “The right to the city” in Athens during a crisis era: between inversion, assimilation and going beyond. In Eckardt Fr., Ruiz Sanchez J., Buitrago Sevilla A. (eds.) *City of Crisis: The Multiple Contestation of Southern European Cities*. Bielefeld: Transcript-Verlag, 29-57.
- Marcuse, P. (2010) Rights in Cities and the Right to the City? In: Sugranyes A. & Mathivet Ch. (eds.) *Cities for All : Proposals and Experiences towards the Right to the City*. Santiago: Habitat International Coalition, 87-98.
- Martínez, M., Piazza, G. & Pruijt, H. (2013) Introduction. In Squatting Europe Kollektive (ed.), *Squatting in Europe Radical Spaces, Urban Struggles*. Winehoe-New York-Port Watson: Min0r c0mp0sitions, 11-16.
- Mayer, M. (2009) The “right to the city” in the context of shifting mottos of urban social movements. *City*, 13(2), 362-374.
- Mayer, M. (2013) First world urban activism. *City*, 17(1), 5-19.
- Marx, K. (2009[1867]) *Το Κεφάλαιο, τόμος I* (μτφρ. Μαυρομμάτης Π.). Αθήνα: Εποχή.
- Melucci, A. (1982) *L’invenzione del presente: Movimenti, identità, bisogni individuali*. Bologna: Il Mulino.

- Midnight Notes Collective and Friends (2011[2009]) Υποσχετικές Επιστολές: από την Κρίση στα Κοινά. Στο: *Commons vs Crisis*. Θεσσαλονίκη: Rebel, 96-153.
- Mitchell, D. and Heynen, N. (2009) The geography of survival and the right to the city: Speculations on surveillance, legal innovation, and the criminalization of intervention, *Urban Geography*, 30, 611–630.
- Moroni, P. (1999[1994]) *Αυτοδιοικνησόμενα Κοινωνικά Κέντρα, Νομαδισμοί, ριζώματα, επιθυμίες στο χώρο και το χρόνο της μητρόπολης*, (μτφρ. Π. Καλαμαράς,). Αθήνα: Αγριόγατα.
- Μπριασούλη, Ε. (2003) Τα «κοινά» - πόροι συλλογικής ιδιοκτησίας και συλλογικής ευθύνης: έννοιες, προβλήματα και το ζήτημα της διαχείρισής τους. *Αειχώρος*, 2(1), 36-57.
- Novy, J. and Colomb, Cl. (2012) Struggling for the Right to the (Creative) City in Berlin and Hamburg: New Urban Social Movements, New ‘Spaces of Hope’? *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(5), 1816-1838.
- Ostrom, E. (1990) *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Owens, L. (2008) From Tourists to Anti-Tourists to Tourist Attractions: The Transformation of the Amsterdam Squatters’ Movement. *Social Movement Studies*, 7(1), 43-59.
- Pasquinelli, M. (2010) Beyond the Ruins of the Creative City: Berlin’s Factory of Culture and the Sabotage of Rent. In KUNSTrePUBLIK (ed.), *Skulpturenpark Berlin_Zentrum*. Berlin: Verlag der Buchhandlung Walther König, 246-259.
- Patijn, S. (2000) Broedplaats Amsterdam. *Uitkrant*, 5(1), 78.
- Phillips, C. & Gilbert, L. (2005) Political natures: Reappropriation of home and water rights in Toronto. In Wastl-Walter D., Staeheli L. and Dowler L. (eds) *Rights to the City: International Geographical Union*, Home of Geography Publication Series Volume III. Rome: Societa` Geografica Italiana, 65-75.
- Pillai, N. (2008) Right to Health and the Universal Declaration of Human Rights. *The Lancet* 372 (9655): 2005–2006.
- Pruijt, H. (2004) Okupar en Europa. In R. Adell Argilés, & M. Martínez López (eds.), *¿Dónde están las llaves? El movimiento okupa: prácticas y contextos sociales*. Madrid: La Catarata.

- Schmid, C. (1998) The dialectics of urbanisation in Zurich: global city formation and social movements. In INURA (ed.), *Possible urban worlds: urban strategies at the end of the 20th century*. Basel: Birkhäuser.
- Sheridan, D. (2007) The space of subculture in the city: getting specific about Berlin's indeterminate territories. *Field Journal*, 1, 97-119.
- Shields, R. (1999) *Lefebvre, Love & Struggle: Spatial Dialectics*. New York: Routledge.
- Σούζας, Ν. (2015) *Σταμάτα να μιλάς για θάνατο μωρό μου: πολιτική και κουλτούρα στο ανταγωνιστικό κίνημα στην Ελλάδα (1974-1998)*. Θεσσαλονίκη: ναυτίλος.
- Σταυρίδης, Στ. (2011) Στις πλατείες: Επινοώντας ξανά το κοινό, ανιχνεύοντας ξανά δρόμους προς τη συλλογική χειραφέτηση. Στο Γιοβανόπουλος Χρ. & Μητρόπουλος Δ. (επ.) *Δημοκρατία Under Construction: Από τους δρόμους στις πλατείες*. Αθήνα: Α/συνέχεια, 169-183.
- Stavridis, St. (2012) Squares in Movement. *South Atlantic Quarterly*, 111(3), 585-596.
- Theatro Valle Occupato (2012) *One Year and Half of Commoning*. In <http://www.teatrovalleoccupato.it/teatro-valle-occupato-one-year-and-half-of-commoning-english-version> (10/12/2013).
- Tsavdaroglou, H. (2012) La crisi siamo noi. Lotte sociali e beni comuni in Grecia. *Alfabeta2*, 24, 28.
- Τσαβδάρογλου, Χ. (2012) Διαλεκτική Προσέγγιση του Χώρου των Κοινών και των Περιφράξεων. Στο Α. Γοσποδίνη, Δ. Γούσιος, Β. Κοτζαμάνης, Α. Κούγκολος, Η. Μπεριάτος, Μ.Ν. Ντυκέν, Δ. Οικονόμου, Π. Σκάγιαννης και Ο. Χριστοπούλου, (επ.) *Πρακτικά του 3ου Πανελληνίου συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης*, τόμος Ι, 101-106.
- Τσαβδάρογλου, Χ. (2013) Ο κοινός χώρος και οι νέες χωρικές περιφράξεις στην Ελλάδα την εποχή της κρίσης. Στο Θ. Καναρέλλης, Κ. Μανωλίδης, Ι. Στυλίδης (επ.) *Μεταβολές και ανα-σημασιοδοτήσεις του χώρου στην Ελλάδα της Κρίσης*, Πρακτικά συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 506-513.
- Τσαβδάρογλου, Χ. (2015) Ο αναδυόμενος κοινός χώρος και οι διαθεματικές πολιτικές περιφραξής του στην Ελλάδα την εποχή της κρίσης. Στο Αθανασίου Κ.,

- Βασδέκη Ε., Καπετανάκη Ε., Καραγιάννη Μ., Καψάλη Μ., Μακρυγιάννη Β., Μάμαλη Φ., Πάγκαλος Ο. και Τσαβδάρογλου Χ., (επιμ.). *Urban Conflicts*. Θεσσαλονίκη: Εργαστήριο Συναντήσεις και Συγκρούσεις στην πόλη, 462-475.
- Vasudevan, A. (2011) Dramaturgies of dissent: the spatial politics of squatting in Berlin, 1968– . *Social & Cultural Geography*, 12(3), 283-303.
- Vasudevan A., McFarlane C. & Jeffrey A., (2008) Spaces of enclosure. *Geoforum*, 39, 1641–1646.
- Wekerle, G.R. (2000) Women's rights to the city: gendered spaces of a pluralistic citizenship. In E.F. Isin (ed.), *Democracy, citizenship and the global city*. London: Routledge.
- Χατζημιχάλης, Κ. (2014) *Κρίση χρέους και υφαρπαγή γης*. Αθήνα: εκδόσεις ΚΨΜ.